

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2/1'2019

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. №1328 (економічні науки), Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 № 353/10 (фахове видання з обліку та аудиту).

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Таврійським національним університетом ім. В.І. Вернадського та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 4 від 12 лютого

2019 р.) та Вченою Радою Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського (Протокол № 5 від 14 лютого 2019 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 25.02.2019

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої
справи

© "Аналітик", 2019
© "Економіка. Фінанси. Право",
2019

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес
центр"

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бондар Валерій Петрович, д.е.н., керуючий партнер аудиторської фірми "HLB UKRAINE", член Ради Аудиторської палати України, член ФПБАУ

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єр міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Даций Олександр Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної Академії управління персоналом (МАУП), Заслужений працівник освіти України

Іванюта Василь Фалимонович, д.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедрою менеджменту та міжнародних економічних відносин Навчально-науковий інститут управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Редько Олександр Юрійович, д.е.н., перший проректор з науково-педагогічної роботи, професор, академік НАСОН

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і оподаткування, Відокремлений підрозділ Націо-

нального університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., доцент, в.о. ректора Вищого навчального закладу "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"

Царенко Оксана В'ячеславівна, д.е.н., професор, завідувач кафедрою обліку та аудиту, Навчально-науковий інститут управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Члени редакційної колегії з правових наук:

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, полковник поліції

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативної-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, Київський кооперативний інститут бізнесу і права, економіко-правовий коледж, кафедра права

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, д.н.держ.упр., к.ю.н., доцент, завідувачка кафедрою конституційного і міжнародного права Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, член відділу цивільно-правових наук Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Технічний редактор:

Куцяк Олександр Анатолійович

Випусковий редактор:

Туманян Анна Оганесівна

ЗМІСТ

К.С. ЧУЙКО. Особливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)	4
І.С. ГАЙДУК. Зарубіжний досвід використання інструментів недержавного пенсійного забезпечення для розвитку людського потенціалу в Україні	9
І.Р. ГАВДУЛЬСЬКА. Проблеми формування і виконання місцевих бюджетів та шляхи їх вирішення	14
Т.Е. ГОРОДЕЦЬКА, А.С. СУХОМЛИНОВА. Бюджет участі – інноваційний підхід розподілу витрат місцевого бюджету	18
І.Г. ОКОЛЬКО. Механізм реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні	21
О.М. ШЕПТУХА. Аналіз кредитних ризиків банківської системи України	25
Л.І. СОПІЛЬНИК, Р.Л. СОПІЛЬНИК. Організаційно-правові аспекти притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності	28
С.А. ТКАЧЕНКО, О.М. ПОТИШНЯК. Конструкція коефіцієнтів підсистеми управлінського обліку і аналізу конкурентоспроможності результатів	31
Л.В. ЖУК. Інформаційне забезпечення наукової і науково-технічної діяльності у закладах вищої освіти	34
І.Ю. ШЕВЧЕНКО. Методико-прикладні засади формування стратегічних наборів автомобілебудівних підприємств	39

ЧУЙКО

УДК 343.359

Крістіна Сергіївна

**ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ОСОБИ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ
(ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ)****SPECIFICS OF CRIMINAL RESPONSIBILITY TO THE TAX EVASION
(ARTICLE 212 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)***спеціаліст, Інститут
послідипломної освіти
імені Т.Г.Шевченко*

Статтю присвячено актуальним питанням притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 212 КК України. Особливу увагу приділено соціально-економічній обумовленості налагодження механізму кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Автор підкреслює, що у процесі досудового розслідування необхідно дослідити всі обставини, які складають предмет доказування щодо наявності у діях особи ознак злочину за ст. 212 КК України.

* * *

Статья посвящена актуальным вопросам привлечения к уголовной ответственности за преступление, предусмотренное ст. 212 УК Украины. Особое внимание уделено социально-экономической обусловленности усовершенствования механизма уголовной ответственности за уклонение от уплаты налогов, сборов (обязательных платежей). Автор подчеркивает, что в процессе досудебного расследования необходимо установить все обстоятельства, входящие в предмет доказывания наличия у лица признаков преступления по ст. 212 УК Украины.

* * *

The article is devoted to topical issues of criminal prosecution for the crime, named in the article 212 of the Criminal Code of Ukraine. Special attention is given to social and economic value of improvement of criminal prosecution mechanism for tax evasion. The author emphasizes that in the process of pre-trial investigation it is necessary to establish all the circumstances included in the subject of proof that a person has evidence of a crime under art. 212 of the Criminal Code of Ukraine. The purpose of the article is a theoretical and legal analysis of the mechanism of bringing to criminal responsibility persons who evade payment of taxes, fees (mandatory payments), and the provision of conceptual proposals for the improvement of such a mechanism, taking into account the practice of applying the current legislation. According to the statistical data published on the official web site of General Prosecutor Office of Ukraine, during of the year 2018 - 1099 criminal proceedings on tax evasion (Art. 212 of the Criminal Code of Ukraine) were registered. Despite the necessity and importance of taxes on state development, the mechanism of prosecution remains ineffective. The main reason of this is the inconsistency of legislations. First of all, it is about the collisions between the tax and criminal and criminal procedural legislation, and the lack of clear legal clarifications regarding the application of the relevant legislation. Generally most of the criminal proceedings is merely a tool of pressure on the taxpayers and contains no factual basis. Expected that the criminal proceedings will be initiated only after the tax audits with conclusions of tax authorities confirmed by the court decision in administrative proceedings which has entered into legal force.

Ключові слова: ухилення від сплати податків, кримінальна відповідальність, злочини у сфері господарської діяльності, порушення податкового законодавства

Ключевые слова: уклонение от уплаты налогов, уголовная ответственность, преступления в сфере хозяйственной деятельности, нарушение налогового законодательства

Keywords: tax evasion, criminal sanctions, crimes in the sphere of economic activity, tax violation

ВСТУП

Глобалізаційні та геополітичні процеси, які відбуваються в сучасних демократичних та цивілізованих державах світу, продукують трансформацію економічних відносин. В Україні, яка обрала цілеспрямований курс на впровадження ринкових відносин, відбуваються кардинальні зміни у формуванні бюджетів у державі.

Так, у Державному бюджеті України на 2019 р. передбачається 1,026 трлн. грн. доходів, з них 860 млрд. грн. становлять доходи від податкових надходжень, що в середньому складає 83% від загальної суми доходів до Державного бюджету [6]. З цього випливає, що ефективно скерована система податкової політики є визначальним елементом регулювання економічних відносин у державі.

Сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів є безумовною мірою необхідної поведінки, що передбачена ст. 67 Конституції України [1]. Неви-

конання або виконання вказаного обов'язку неналежним чином дуже відчутно позначається на обсязі коштів, які надходять до Державного бюджету. Саме тому у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) передбачається відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212) [2].

Актуальність дослідження питань, пов'язаних із застосуванням до особи, винної у злочині, передбаченому ст. 212 КК України, каральних санкцій, підтверджується статистичними даними щодо вчинення кримінальних правопорушень. Так, за аналітичною інформацією Генеральної прокуратури України, станом на грудень 2018 р. всього обліковано кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності – 6334, з них 1099 за ст. 212 КК України (що складає найбільшу частку від загальної кількості всіх злочинів у цій сфері). При цьому, з вказаного числа (1099) 137 особам вручено повідомлення про підозру, щодо 10 випадків зупинене кримінальне провадження з причини не

встановлення місцезнаходження особи, щодо 39 осіб було складено обвинувальний акт, кількість клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності – 68, закрито кримінальних проваджень – 256 та 976 кримінальних проваджень, стосовно яких на кінець звітнього періоду рішення не прийняте (про закриття / зупинення кримінального провадження) [14].

Поряд з цим, враховуючи соціально-економічну обумовленість необхідності покарання осіб, які ухиляються від сплати податкових зобов'язань, на сьогодні механізм притягнення цих осіб до кримінальної відповідальності, на жаль, назвати ефективним та надійним не вбачається достатніх підстав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питання кримінально-правової характеристики ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), а також окремі методологічні аспекти притягнення винних осіб до відповідальності стали об'єктом дослідження у працях таких вчених, як: Л.П. Брич, О.О. Дудоров, Ю.М. Сухов, Т.М. Барабаш, В.О. Останін, В.П. Хоменко та ін. Проте динаміка податкових правовідносин, трансформація способів вчинення особами ухилення від реалізації конституційного обов'язку стосовно сплати податків внаслідок удосконалення засобів ведення бізнесу призводить до необхідності наукового-теоретичного аналізу особливостей притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 212 КК України.

МЕТОЮ СТАТТІ є теоретико-правовий аналіз механізму притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), і надання концептуальних пропозицій стосовно удосконалення такого механізму, враховуючи практику застосування чинного законодавства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Особливості механізму притягнення особи до кримінальної відповідальності перебувають у безпосередньому корелятивному зв'язку з юридичною конструкцією складу злочину, яка відіграє вирішальну роль у правозастосовчій діяльності.

На сьогодні однією із концептуальних проблем, яка на практиці призводить до створення сприятливого механізму зменшення податкового зобов'язання платниками податків, є неоднозначність у тлумаченні таких понять, як «уникнення» та «ухилення» від сплати податків. У зарубіжній літературі підкреслюється, що під податковим уникненням мається на увазі законний аспект податкової системи, тобто фізичні або юридичні особи використовують недоліки податкового законодавства, займаючись діяльністю, яка є законною, але суперечить меті податкового права. Прикладом уникнення від сплати податків є стратегічне планування, де фінансові справи організовані таким чином, щоб зменшити податкові зобов'язання, наприклад, шляхом використання податкових відрахувань та податкових пільг. Водночас, ухилення від сплати податків зводиться до незаконної практики несплати податків (тобто оподатковуваний прибуток або діяльність приховуються / зменшуються суми податкових кредитів тощо) [16].

В українській літературі підтримується вказана концепція, при цьому справедливо зазначається, що під дію ст. 212 КК України підпадають лише дії, які відображають незаконні способи зменшення платниками податку зобов'язань за податки [9, С. 68].

Ми не ставимо за мету цієї статті дослідження всіх елементів складу злочину, передбаченого ст. 212 КК України, оскільки на доктринальному рівні вказані положення знайшли належне відображення, зокрема у працях Ю.М. Сухова, Т.М. Барабаш, В.О. Останіна та ін.

Оскільки в КК України безпосередньо не вказано способів вчинення цього злочину, Пленум Верховного Суду України у постанові «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» від 08.10.2004 № 15 узагальнив загальні механізми та способи ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів [7].

Проте сучасний стан ринкових відносин, удосконалення механізмів ведення бізнесу створюють для платників податків можливості вдаватися до новітніх способів ухилення від сплати своїх податкових зобов'язань.

Як приклад можна навести використання категорії поділу підприємств на «податкові ями», транзитери та вигодонабувачі. На думку науковців, найбільш деструктивними для бюджету є «податкові ями», на які порушники законодавства штучно переносять податкові зобов'язання [11, С. 123]. У цьому випадку маються на увазі фіктивні підприємства, які спеціально створюються для оформлення безтоварних операцій та угод з метою уникнення подання податкової звітності суб'єктами господарювання за основною сферою економічної діяльності.

Сучасні дослідження також вказують на такі способи (схеми) ухилення від податків, як офшори, конвертаційні центри, «сірий імпорт», контрабанда, контрафакт, виведення прибутку через псевдопідприємництво фізичних осіб тощо [10].

Ухилення від сплати податків є цілеспрямованими діями платників податків, які дають змогу зменшити чи повністю виключити сплату до бюджету чи державних цільових фондів податкових зобов'язань [12, С. 206].

Загалом для можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 212 КК України, обов'язково має бути встановлена сукупність імперативних умов, які визначені у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 08.10.2004 № 15 [7]. Зокрема, це вимоги щодо законодавчого забезпечення податків, зборів та інших обов'язкових платежів, тобто їх передбачення у Податковому кодексі України; врегулювання на законодавчому рівні об'єкта та суб'єкта оподаткування, а також процедури справляння цих податкових платежів.

Це зумовлює те, що ст. 212 КК України має бланкетний характер, тобто для встановлення суттєвих ознак юридичної конструкції цього злочину і для правильної кваліфікації дій осіб необхідним є звернення до податкового законодавства. Таким чином, особливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів зале-

жить від податкового законодавства, що ускладнюється його динамічністю та неузгодженістю із кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством.

Варто звернути увагу на відсутність єдиної обґрунтованої позиції між законодавцем, з одного боку, та науковцями й практиками, з іншого, щодо доцільності ототожнення притягнення особи до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) з процедурою узгодження податкового зобов'язання.

Так, законодавець спирається на необґрунтованість відкриття кримінальних проваджень винятково на підставі аудиторських висновків, різноманітних рапортів, довідок тощо, оскільки згідно з Податковим кодексом України будь-які податкові правопорушення повинні встановлюватися актами документальної перевірки (ст. 86.1) [4]. Тобто за такою логікою акт перевірки є єдиним документом, у якому доводиться факт порушення податкових норм та фіксується факт ненадходження коштів до бюджету, у зв'язку з чим у 2015 р. був зареєстрований законопроект «Про внесення змін до ст. 56 Податкового кодексу України (щодо належного застосування норм законодавства)», який спрямований на подолання суперечностей між Кримінальним процесуальним кодексом та Податковим кодексом в частині внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань виключно на підставі документальної перевірки та оформленого за її результатами акта.

Водночас, найбільш обґрунтованою є думка юристів-практиків, які вказують, що дії, пов'язані з прийняттям рішення контролюючого органу про визначення грошового зобов'язання та його стягнення, як і дії, пов'язані з оскарженням такого рішення, жодним чином не впливають на наявність об'єктивної сторони ухилення від сплати податків та її встановлення в межах кримінального процесу, адже сума несплачених податків, зборів, інших обов'язкових платежів у кримінальному провадженні не є тотожною сумі узгодженого грошового зобов'язання, яка для цілей кримінального провадження застосовуватися не може [13].

За таких умов перелік обов'язкових умов застосування до особи заходів кримінального характеру за вчинення досліджуваного злочину потребує розширення з огляду на те, що вимоги податкового законодавства до документального оформлення податкових правопорушень та норми кримінально-процесуального законодавства, які встановлюють загальні процедурні правила початку досудового розслідування, є неузгодженими, що на практиці призводить до необґрунтованого відкриття кримінальних проваджень за ст. 212 КК України.

Поряд з цим варто зазначити, що рішення контролюючих органів щодо визначення суми грошового зобов'язання може бути оскаржене. Процедура такого оскарження визначена ст. 56.22 Податкового кодексу України [4], яка зводиться до заборони обґрунтування повідомлення особи про підозру у вчиненні злочину на відповідному рішенні контролюючого органу, доки суд або інший адміністративний орган не вирішить остаточне питання щодо оскаржуваного рішення.

Таким чином, вказане дозволяє зробити висновок,

що при встановленні у діях особи факту ухилення від податків та зборів вирішальну роль не може відігравати наявність узгодженого податкового зобов'язання, адже в контексті застосування норм КК України принципово важливо довести основні елементи юридичної конструкції злочину, а акт документальної перевірки допомагає довести наявність об'єктивної сторони і по суті не може беззаперечно засвідчувати факт ухилення особи від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

При притягненні особи до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 212 КК України, обов'язково слід враховувати те, що вона настає лише у разі ненадходження коштів до бюджетів лише у значних, великих або особливо великих розмірах, що визначається залежно від розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян (НМДГ), який відповідно до Податкового кодексу України для цілей застосування адміністративного та кримінального законодавства дорівнює 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (960,50 грн.) [4].

Безумовно, у предмет доказування при притягненні особи до кримінальної відповідальності за ст. 212 КК України входить також встановлення кола осіб, які вчинили зазначений злочин.

Так, відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [5] відповідальною особою за проведення всіх фінансових операцій, своєчасність та повнота їх відображення у первинних документах та складання податкової звітності є посадова особа, що здійснює керівництво підприємством, або власник цього підприємства.

Постанова пленуму Верховного Суду України від 08.10.2004 № 15 [7] прямо зазначає, що такі особи діяли як співвиконавці, якщо вони до вчинення злочину домовилися діяти умисно з метою ухилення від сплати своїх податкових зобов'язань. У зазначеній постанові також роз'яснюються випадки кваліфікації дій осіб за попередньою змовою за ч. 2 ст. 212 КК України, тобто тоді, коли вони зобов'язані сплачувати податки, збори сумісно.

За своїм характером ст. 212 КК України є заохочувальною, адже містить умови, за яких особи можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): досягнення податкового компромісу або добровільне відшкодування завданої шкоди.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 212 КК України підставою для звільнення від кримінальної відповідальності є повна сплата особою всіх податкових зобов'язань та відшкодування шкоди, яка завдана державі їх несвоечасною сплатою до моменту притягнення до кримінальної відповідальності [2]. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом таким моментом є повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [3]. Водночас, особа може претендувати на звільнення від кримінальної відповідальності лише тоді, коли вона вчиняє такий злочин вперше та якщо завдані збитки не сягають особливо великих розмірів.

Отже, по суті положення ч. 4 ст. 212 КК України свідчать про лібералізацію та гуманізацію кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків

та зборів, і, як наслідок, це ускладнює досягнення однієї із функцій кримінального законодавства – виховної, адже сплативши передбачений за це покарання штраф та відшкодувавши збитки, платник податків має нову можливість обійти податкове законодавство.

Однією із умов звільнення від кримінальної відповідальності за досліджуваною статтею, яка безпосередньо не вказана у КК України, однак впливає із судової практики, є особиста дієва участь особи у сплаті підприємством належних сум.

Так, ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, в якій розглядалося питання про можливість звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 212 КК України генерального директора та бухгалтера підприємства, суд дійшов висновку, що до предмету доказування при застосуванні вказаної норми належить перевірка особистої участі особи у сплаті податкового боргу. На переконання суду, така участь може виражатись у вчиненні дій, спрямованих на погашення заборгованості, в межах своїх службових повноважень, або у внесенні з цієї метою коштів на рахунок підприємства чи у відшкодуванні сплачених юридичною особою сум. Оскільки вказані особи безпосередньо не брали участь у погашенні податкових зобов'язань, бо на цей момент вже не працювали на підприємстві, підстави для їх звільнення за ч. 4 ст. 212 КК України відсутні [8].

ВИСНОВКИ

Враховуючи взаємозв'язок ринкового сектора економіки та податкової сфери, варто зробити висновки, що вчинення податкових злочинів, в тому числі ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), має соціально-небезпечний характер, адже дефіцит бюджету внаслідок ненадходження грошових коштів загрожує призупиненню або скасуванню реалізації стратегічних планів та програм держави, що вплине на економічний добробут держави в цілому та кожного окремого українця зокрема. Однак на сьогодні механізм притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 212 КК України, не є досконалим. Йдеться, передусім, про колізії податкового та кримінального й кримінального процесуального законодавства, відсутність чітких роз'яснень судових інстанцій щодо застосування відповідного законодавства.

Принциповим для справедливого притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 212 КК України є встановлення у процесі досудового розслідування широкого кола обставин, які входять у предмет доказування. Тобто необхідно налагодити механізм тісної співпраці органів фіскальної служби та органів досудового розслідування у процесі вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності та узгодження законодавчих приписів, які регулюють таку діяльність.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України.

2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

4. Податковий кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.

5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 40. Ст. 365.

6. Про державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 50. Ст. 400.

7. Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 08.10.2004 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0015700-04>.

8. Ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14.02.2013 № 5-233км13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29619860>

9. Баранов О.С. Ухилення від сплати податків як основний чинник тіньової економіки. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. Вип. 2. С. 65–79.

10. Дубровський В. Рейтинг схем ухилення від податків: на чому український бюджет «втрачає» найбільше. VoxUkraine: URL: <https://voxukraine.org/uk/rejting-shem-uhilennya-vid-podatkov-ina-chomu-ukrayinskij-byudzh-et-vtrachaye-najbilshe>

11. Мельник О.О. Основні способи ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Боротьба із організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. № 2 (33). С. 122-125.

12. Олійниченко В. Кримінально-правова характеристика ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Підприємництво, господарство і право. 2018. № 4. С. 201-208.

13. Паламарчук О. Кримінальна відповідальність за несплату податків vs Узгодження грошового зобов'язання. Юридична газета online: URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/podatкова-praktika/kriminalna-vidpovidalnist--za-nesplatu-podatkov-vs-uzgodzhennya-groshovogo-zobov'yazannya.html>.

14. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (станом на грудень 2018 р.): статистична інформація Генеральної прокуратури України. Генеральна прокуратура України : офіційний сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&c=fo#

15. Хоменко В.П. Злочини у фіскальній сфері: проблеми притягнення до кримінальної відповідальності. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 1 (11). С. 55-72.

16. Barenbrock G. Addressing tax evasion and tax avoidance in developing country. Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit. 2011. URL: https://www.taxcompact.net/documents/2011-09-09_GTZ_Addressing-tax-evasion-and-avoidance.pdf

References

1. Constitution of Ukraine No. 254k/96-VR dated June 28, 1996. News of the Verkhovna Rada of Ukraine, 1996, № 30, Art. 141. (in Ukrainian).
2. Criminal Code of Ukraine № 2341-III dated April 5, 2001. News of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2001, № 25-26, Art. 131. (in Ukrainian).
3. Criminal Procedural Code of Ukraine No. 4651-VI dated April 13, 2012. News of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13. Art. 88 (in Ukrainian).
4. Tax Code № 2755-VI dated 02.12.2010. News of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2011, № 13-14, № 15-16, № 17.

Art. 112 (in Ukrainian).

5. *About Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine No. 996-XIV dated 16.07.1999. News of the Verkhovna Rada of Ukraine, 1999, № 40, Art. 365. (in Ukrainian).*

6. *About the State Budget of Ukraine for 2019: Law of Ukraine № 2629-VIII dated 23.11.2018. News of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2018, № 50, Art. 400. (in Ukrainian).*

7. *About Some Issues Regarding the Application of Legislation on Liability for Evasion of Taxes, Duties, and Other Mandatory Payments: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine № 15 dated 08.10.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0015700-04>. (in Ukrainian).*

8. *Decision of the Chamber in Criminal Cases of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases No. 5-233km13 dated February 14, 2013. Uniform State Register of Court Decisions: URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29619860>. (in Ukrainian).*

9. Baranov, O.S. *Tax Evasion as the Main Factor of the Shadow Economy. Collection of Scientific Papers of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. 2015. Issue 2, pp. 65-79. (in Ukrainian).*

10. Dubrovskiy V. *Ratings of Tax Evasion Schemes: Where the Ukrainian budget "loses" the Most. VoxUkraine: website. URL: <https://voxukraine.org/en/rejting-shem-uhilennya-vid-podatku-ina-chomu-ukrayinskij-byudzhet-vtrachaye-najbilshe> (in Ukrainian).*

11. Melnyk O.O. *The Main Ways of Evasion from Paying Taxes, Fees and Making Other Mandatory Payments. Fighting Organized Crime and Corruption (Theory and Practice). 2014. № 2 (33). pp. 122-125. (in Ukrainian).*

12. Oliinychenko V. *Criminal Law Characteristics of Evasion from Tax and Duties (Mandatory Payments). Entrepreneurship, Economy and Law. 2018. № 4. pp. 201-208. (in Ukrainian).*

13. Palamarchuk, O. *Criminal Liability for the Failure to Pay Taxes vs Settlement of Monetary Liability. Legal Newspaper online: website. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/podatkova-praktika/kriminalna-vidpovidalnist--za-nesplatu-podatku-vs-uzgodzhennya-groshovogo-zobov'yazannya.html> (in Ukrainian).*

14. *About Registered Criminal Offenses and the Results of Their Pre-Trial Investigation (at December 2018): Statistical Information of the General Prosecutor's Office of Ukraine. General Prosecutor's Office of Ukraine: Official website. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo# (in Ukrainian).*

15. Khomenko, V.P. *Offenses in the Fiscal Sphere: Problems of Prosecution. Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs. 2016. № 1(11). pp. 55-72. (in Ukrainian).*

16. Barenbrock G. *Addressing tax evasion and tax avoidance in developing country. Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit. 2011. URL: https://www.taxcompact.net/documents/2011-09-09_GTZ_Address-tax-evasion-and-avoidance.pdf*

ГАЙДУК

Іван Степанович

gaiduk94ivan@gmail.com

м.н.с., ДНУ "Інститут
освітньої аналітики"

УДК 331.25

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ
НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ
ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ****FOREIGN EXPERIENCE OF USING NON-GOVERNMENTAL PENSION
INSTRUMENTS FOR DEVELOPMENT OF HUMAN POTENTIAL IN UKRAINE**

У статті досліджено розподіл недержавних пенсійних фондів за видами пенсійних схем та структурою активів у розрізі країн Р7. Проаналізовано ріст активів 7 країн з найбільшими пенсійними ринками у 2017 р. Досліджено переваги та недоліки використання інструментів (пенсійних схем) у таких країнах, як: США, Індія, Нова Зеландія, Німеччина, Канада та Австралія. Запропоновано можливі способи застосування зарубіжних інструментів в системі недержавного пенсійного забезпечення України, враховуючи її економічне становище та соціальні аспекти життя населення.

* * *

В статье исследовано распределение негосударственных пенсионных фондов по видам пенсионных схем и структуре активов в разрезе стран Р7. Проанализировано рост активов 7 стран с крупнейшими пенсионными рынками в 2017 г. Исследовано преимущества и недостатки использования инструментов (пенсионных схем) в таких странах, как: США, Индия, Новая Зеландия, Германия, Канада и Австралия. Предложены возможные способы применения зарубежных инструментов в системе негосударственного пенсионного обеспечения Украины, учитывая ее экономическое положение и социальные аспекты жизни населения.

* * *

The article deals with the distribution of non-state pension funds by types of pension schemes and asset structure in the context of countries P7. The analysis of the growth of assets of 7 countries with the largest pension markets in 2017 is analyzed. The advantages and disadvantages of using tools (pension schemes) in countries such as the USA, India, New Zealand, Germany, Canada and Australia have been explored. Possible ways of using foreign instruments in the system of non-state pension provision of Ukraine, taking into account its economic situation and social aspects of life of the population, are offered.

The purpose of the paper is to highlight the best practices for using non-state pension provision tools for human development in Ukraine. Methodological basis of the research are such general scientific methods as: detailing, synthesis, generalization, comparison, systematization, structural-logical and graphical analysis.

International experience in the reform of the pension sector suggests that the retirement provision of the elderly is subject to tangible transformations in general only in the positive side every year. One of such significant changes is the active inclusion of employers and employees in the system of private pension provision on a self-financing basis during their work. This tendency is due to the influence of a number of overwhelming factors, including financial, demographic, labor and cultural peculiarities. The value of the experience of developed foreign countries is the long-term testing of the most effective instruments, which in the pension practice are constantly improving due to the systematic work of power structures through legislative reforms and the citizens through their personal initiative. Particularly relevant for Ukraine is the introduction of automatic inclusion of employees in private schemes, subject to voluntary refusal, co-financing by the state, and introduction of automation in the system of private pension provision.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, інструмент, людський потенціал, пенсійна схема, роботодавець, працівник

Ключевые слова: негосударственное пенсионное обеспечение, инструмент, человеческий потенциал, пенсионная схема, работодатель, работник

Keywords: non-state pension provision, instrument, human potential, pension scheme, employer, employee

ВСТУП

Міжнародний досвід реформування пенсійної сфери показує, що все частіше пенсійне забезпечення людей похилого віку здійснюється не лише державою, а й за рахунок доходів роботодавців та самих працівників. Дана тенденція зумовлена як фінансовими, так і демографічними, трудовими та культурними особливостями. У найрозвинутіших країнах світу пенсіонери не зазнають жодних труднощів стосовно матеріального забезпечення майбутньої старості, тому що своєчасно отримують свої чесно відкладені кошти в найзручніший для них спосіб. Порівняно зі світовими тенденціями, в Україні на сьогоднішній день пенсійне забезпечення здійснюється загалом лише на державному рівні, що

спричиняє загрозу для пенсіонерів опинитися за межею бідності. Тому пріоритетну цінність у вирішенні даних проблем становить ефективне і раціональне впровадження інструментів пенсійного забезпечення у вітчизняну практику, що дасть змогу розвантажити солідарний рівень, внести додаткові кошти в економіку та забезпечити стабільні у довгостроковій перспективі внески в інститути недержавного пенсійного забезпечення.

За таких умов актуалізується узагальнення зарубіжного досвіду функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, враховуючи при тому специфічні механізми дії та структурні перетворення світових економік.

МЕТА СТАТТІ полягає у висвітленні кращої практики використання інструментів недержавного пенсійного забезпечення для розвитку людського потенціалу в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є такі загальнонаукові методи, як: деталізація, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація, структурно-логічний та графічний аналіз.

РЕЗУЛЬТАТИ

Світовий досвід організації національних пенсійних систем показує, що додаткові недержавні пенсії займають істотну частку в загальному рівні пенсійного забезпечення. У дослідженні компанії The Towers Watson у лютому 2018 р. продемонстровано 22 пенсійні ринки світу (далі – P22), які вміщують в собі пенсійні активи в розмірі 41 355 млрд. дол. США. Більш глибокий аналіз проводився для таких семи країн: Австралії, Канади, Японії, Нідерландів, Швейцарії, Великобританії та США (далі – P7) з активами

в 37 770 млрд. дол. США (91 % від P22, 84 % від P195). До того ж США, Австралія та Великобританія мають вищі показники розміщення акцій, ніж інші ринки P7. Для Японії, Нідерландів та Швейцарії притаманні більш консервативні інвестиційні стратегії: вищі розміщення облігацій [3].

Що стосується розподілу НПФ за видами пенсійних схем в період 2017 р. для більшості країн P7, то на пенсійні схеми з визначеними виплатами (DB) припав 51 % пенсійних активів, а з визначеними внесками (DC) – 49 % (рис. 1).

Домінуючими схемами DB являються у Великобританії (81 %), Нідерландах (94 %), Японії (96 %) та Канаді (95 %), тоді як за схемами DC лідируючі позиції займає Австралія (87 %) та США (60 %). Такий розподіл свідчить про відчутну довіру до схем із визначеними виплатами, незважаючи на їхню ризиковість.

Аналізуючи відносні розміри пенсійних активів по країнах P7, можемо відмітити те, що на акції в загальному розподілі припадає 46 %, облігації – 27 %, депозити – 2 %, і на всі інші активи – 25 % (рис. 2).

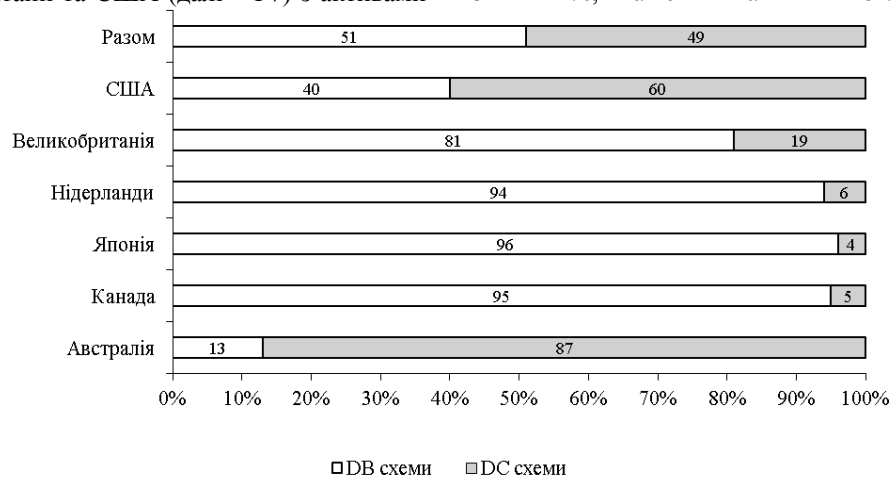

Рис. 1. Розподіл НПФ за видами пенсійних схем в 2017 р. [3]

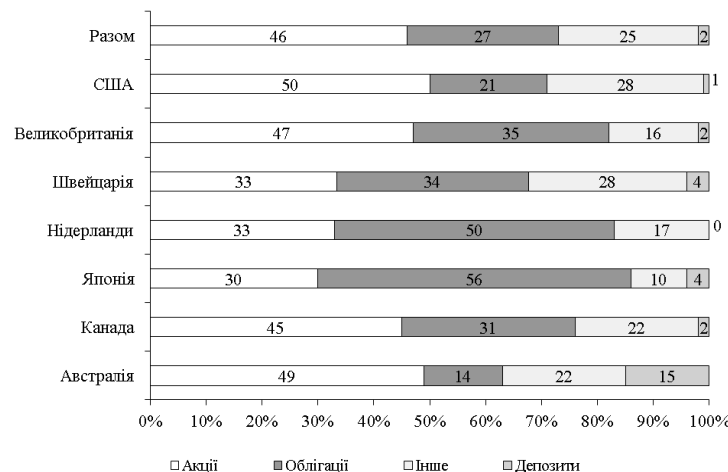

Рис. 2. Структура активів пенсійних фондів у розрізі країн за 2017 р. [3]

Серед семи аналізованих країн найбільша частка активів у вигляді акцій припадає на США (50 %), Великобританію (47 %) та Австралію (49 %). Відносно облігацій, то суттєву перевагу цим фінансовим інструментам віддають у Нідерландах (50 %) та Японії (56 %). Розмір інших активів (нерухомості, золота та інших альтернатив) зберігає тенденцію до зростання в США

(28 %), Швейцарії (28 %), Канаді (22 %) та Австралії (22 %). Найбільша частка депозитів зафіксована у Австралії (15 %). На такий неоднозначний розподіл у структурі активів по країнах впливають як внутрішні (розвиток фінансового ринку, гарантії доходності), так і зовнішні (непередбачувані зміни на світових фінансових ринках) чинники.

Ріст активів семи країн з найбільшими пенсійними ринками у 2017 р. був теж доволі неоднозначним. Найбільші темпи зростання продемонстрували США (25 411 млрд. дол. США), лідерами серед решти країн виявилися Великобританія (3 111 млрд. дол. США) та Японія (3 054 млрд. дол. США), а найнижчий показник у цьому порівнянні показала Швейцарія (906 млрд. дол. США). Стосовно співвідношення активів до ВВП, то тут беззаперечним лідером виявилися Нідерланди (193,8 % порівняно з 168,3 % у 2016 р.), за ними йдуть

Австралія (138,4 % порівняно з 126 % у 2016 р.), Швейцарія (133,1 % порівняно з 123,3 % у 2016 р.) та США (131,2 % порівняно з 121,1 % у 2016 р.), найнижчий, відповідно, показник зафіксовано у Японії (62,5 %). Загалом, аналізуючи співвідношення пенсійних активів до ВВП за 2016-2017 рр., спостерігаємо тенденцію до зростання по усіх країнах в середньому на 11,2 % (найбільший приріст склав у Нідерландах – 25,5 %) (рис. 3)

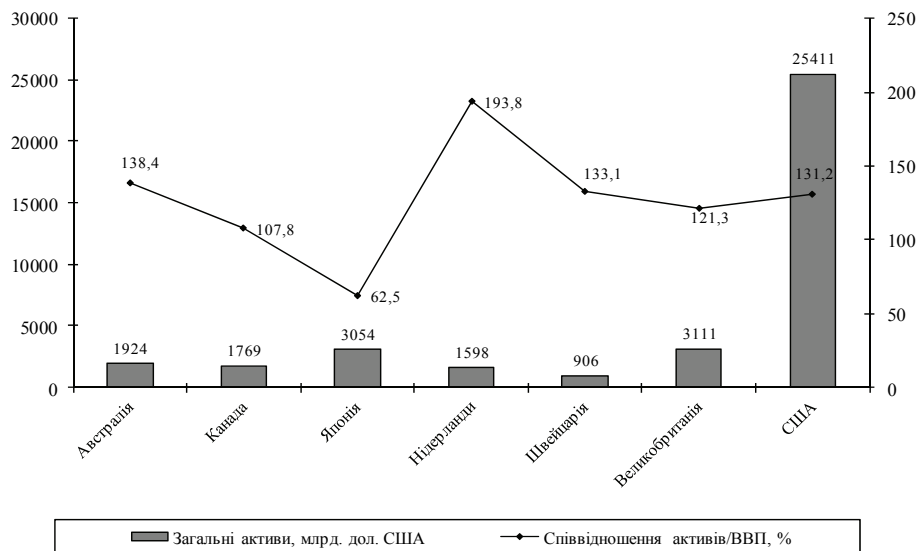

Рис. 3. Ріст активів 7 країн з найбільшими пенсійними ринками в 2017 р. [побудовано автором на основі [3]]

Розглянемо детальніше фінансові інструменти, які вже запроваджені в унікальному вигляді деякими розвинутими в пенсійному плані країнами. Приватні пенсійні системи в даний час перебувають під небувалим тиском, що пов'язано із швидкими темпами старіння населення. Додаткові труднощі створює економічне середовище з низьким рівнем економічного зростання (низькими процентними ставками, що зменшує довготермінову користь складних процентів), відсутність легкого доступу до пенсійних планів як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються.

Так, найбільш популярним накопичувальним планом у приватній пенсійній системі США є план «401(k)», який спонукає звичайних працівників до заощаджень на пенсії шляхом інвестування в акції компанії, за якою закріплені як працюючі. Така назва плану походить із номеру статті Податкового кодексу США – 401(k). Зокрема, дана стаття дозволяє працівникам вносити частину заробітної плати на свої особисті накопичувальні рахунки до (або після) оподаткування залежно від умов, що передбачені в плані. Роботодавці також мають право добровільно вносити кошти на такі ж рахунки, при цьому дані платежі не оподатковуються. Стосовно внесків, то їх розмір обмежується максимальним значенням до оподаткування 18 500 дол. США (станом на початок 2018 р.). Працівники отримують право на володіння своїми внесками із моменту їх сплати. Стосовно внесків, які нараховуються роботодавцями, то повинні пройти приблизно 5-6 років з часу їх приєднання до вказаного плану, після чого працівники набувають безперечне право власності також і на них.

Виконуючи функцію інвестування, план 401(k) дозволяє збільшити суму доходу до 10 % річних. Зазвичай власник плану сам вибирає куди вкладати кошти: в акції; акції та облігації (60 % акції та 40 % облігації); акції компанії-працедавця чи в спеціалізований фонд акцій із гарантованим контрактом та фіксованою доходністю [2].

Набагато більша гнучкість плану 401(k) порівняно, наприклад, із британськими пенсійними схемами полягає в тому, що людям дозволяється «запозичувати» власні пенсійні заощадження на певний термін та знову їх повертати в пенсійний план.

Важливим для України є досвід Італії, Нової Зеландії, Туреччини та Великої Британії щодо запровадження автоматичного зарахування у приватних пенсійних планах на національному рівні. Так, в Італії, починаючи з 2007 р., виплата допомоги по звільненню працівника приватного сектору («Trattamento di Fine Rapporto» – TFR) автоматично переводиться на професійний пенсійний план, якщо останній не робить явного вибору залишитися в режимі TFR. Проте, лише 20 % населення працездатного віку зацікавлені у добровільному пенсійному плані у Італії. Туреччина тільки у 2017 р. перейшла на автоматичне зарахування, примушуючи реєструватися як мінімум 5 працівників віком до 45 років в розрахунок на одне підприємство. У Новій Зеландії після 1 року членства автоматично зараховані працівники мають змогу отримати «відпускний внесок» до 5 років. Виведення коштів на безумовній основі можливе в разі серйозної хвороби або фінансової неспроможності в майбутньому. Автоматичне

зарахування також заохочується у Канаді та США [5].

В Індії найбільшої популярності набула пенсійна схема під назвою «National Pension Scheme (NPS)», яку було впроваджено 1 січня 2004 р. з метою включення всіх громадян до пенсійного забезпечення. Для того, щоб заохотити людей з неформального сектору добровільно заощаджувати на випадок їх виходу на пенсію, Центральний уряд Індії запустив пенсійну схему із співфінансуванням з боку держави. За NPS учаснику-абоненту присвоюється позитивний унікальний номер постійного виходу на пенсію (PRAN), який можна використовувати в будь-якому місці Індії. Обов'язковим елементом схеми NPS є наявність так званих точок присутності у взаємодії клієнта та архітектури системи. Авторизовані підрозділи (POP) виступають як пункти збору та розширення ряду послуг для клієнтів NPS. Дана пенсійна схема застосовується до всіх працівників державного уряду, державних автономних органів, які приєднуються до такої послуги після дати повідомлення про реєстрацію [4].

Таким чином, головними перевагами NPS для жителів Індії є:

- прозорість – пенсійні внески акумулюються у схемах пенсійних фондів, де працівник буквально щодня може отримувати актуальну інформацію про вартість своєї інвестиції;
- портативність – кожен співробітник ідентифікується за унікальним номером і має окремий PRAN, який залишається незмінним навіть при переході в інший офіс;
- регульованість – NPS контролюється органом регулювання та розвитку Пенсійного фонду із прозорими нормами інвестування та регулярним моніторингом роботи керівників фондів через NPS Trust – зовнішній веб-сайт [4].

В Новій Зеландії з 2007 р. діє пенсійна схема Kiwi-Saver, яка передбачає регулярні внески від роботодавця на індивідуальний пенсійний рахунок працівника та щорічний податковий кредит, сплачений урядом. Управління відбувається компаніями приватного сектора, які звуться провайдером KiwiSaver. Відповідно кожен учасник може самостійно обирати провайдерів, яким передаватиме гроші для інвестування. Залежно від обраного працівником курсу, внески із заробітної плати відраховуються за ставкою 3 %, 4 % або 8 %. Для осіб, які працюють самостійно або зовсім не працюють, існує можливість організувати приватну домовленість із постачальником послуг KiwiSaver відносно суми внеску, і уже тоді здійснювати платежі безпосередньо йому [1].

За схемою KiwiSaver можливе здійснення дострокового вилучення частини або всієї суми заощадження в тому випадку, якщо особа-учасник: купує свій перший будинок; назавжди переїжджає за кордон або серйозно хвора. Як і в інших зарубіжних пенсійних схемах, тут існує система автоматичного зарахування. Якщо вік особи становить від 18 до 64 років, або вона лише розпочинає нову роботу чи ще не є учасником, то роботодавець автоматично зараховує її до програми KiwiSaver. Однак за працівником все ж залишається право відмови у випадку того ж самого автоматичного внесення роботодавцем або якщо її вік не перевищує 19 років.

У 2017 р. Нова Зеландія досягла коефіцієнт охоплення 75 % в схемі KiwiSaver.

Особливістю недержавного пенсійного забезпечення в Німеччині є введення в 2002 р. пенсійної схеми «Riester Rente» (пенсії Рістера), названої так на честь колишнього міністра праці та соціальних справ Уолтера Рістера. Суть цієї системи полягає в тому, щоб використовувати державні субсидії для забезпечення доходу пенсіонерів у старості із додатковим приватним накопиченням. Для працівників, які мають кваліфікацію, інвестиції в державну субсидовану пенсійну схему можуть стати дуже вигідним варіантом збільшення пенсійних виплат. Вагомим фактором є те, що пенсія Рістера строго регулюється урядом, що робить інвестиційну політику дуже безпечною, але менш гнучкою. До даної схеми можуть входити такі категорії осіб: обов'язково застраховані працівники, робітники у сфері сільського господарства та державні службовці. З 2005 р. вкладникам пенсії Рістера було дозволено отримувати 30 % своїх заощаджень одноразовим платежем під час виходу на пенсію (решта суми отримувалася як довічна місячна пенсія). Для контролю пенсій та інвестиційних продуктів держава впровадила мінімальні вимоги та сертифіковані критерії. Таким чином, система сертифікації пенсій Рістера забезпечує всебічний захист споживачів [7].

Ще однією новинкою у світовій системі НПЗ є створена у Австралії у 2003 р. пенсійна схема Superannuation Co-contribution (Супровідний внесок), яка покликана допомогти більшості людей підвищити їхню пенсійну економію. Це стосується працівників з низьким та середнім рівнем доходу, які спільно із урядом (до 500 дол. США) вносять особисті внески в суперфонд. Право на отримання співфінансування від держави залежить від доходу особи та суми, яку вона вносить. Дані про доходи беруться із податкової декларації. У суперфонді створюється податковий файл даної особи із відповідним номером, куди будуть автоматично сплачуватися внески від співфінансування [8].

В Канаді з 2010 р. діє схема під назвою «Об'єднаний зареєстрований пенсійний план» (The Pooled Registered Pension Plan – PRPP), призначена для забезпечення пенсійного доходу для працівників та самозайнятих осіб, які не мають доступу до пенсії на робочому місці. Перші можуть бути зарахованими до PRPP своїм роботодавцем, якщо той вирішить взяти участь у плані. Самозайняті фізичні особи та особи, роботодавці яких відмовляються від участі, можуть самостійно відкривати власний обліковий запис, безпосередньо звернувшись до адміністратора PRPP. Саме завдяки об'єднанню активів численної кількості людей дана схема дає змогу пропонувати більше інвестиційних та економічних можливостей при менших витратах на адміністрування. Після того як особа отримує обліковий запис PRPP, усі її внески та внески роботодавця зараховуються на персональний рахунок [6].

У світі також є країни, в яких найбільшими інвесторами економіки є суверенні фонди, котрі розраховані на прийдешні покоління. Наприклад, у Норвегії і Об'єднаних Арабських Еміратах гроші в результаті надмірних доходів за продаж нафти держава одразу не витрачає, а зберігає для майбутніх можливих витрат на соціальну сферу. Ці кошти акумулюються на відповідних державних рахунках у банку. Можливим є варіант, коли у великих установах створюється спе-

ціалізований фонд, з якого кошти йдуть на розвиток вітчизняної економіки, тому щокладаються в акції найбільших підприємств Норвегії або ОАЕ. Якщо ж таких великих та дохідних підприємств немає, то тоді відбувається пошук зовнішніх інвесторів.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши та систематизувавши зарубіжний досвід у сфері недержавного пенсійного забезпечення, слід зазначити, що для гарантування гідного рівня життя населення та створення інвестиційного ресурсу для економіки України варто особливу увагу звернути на впровадження та удосконалення фінансових інструментів, які б спонукали пенсіонерів та частину зайнятого населення до впевненого входження в структуру приватного додаткового накопичення.

У даному процесі актуальним буде запровадження автоматичного включення працівників у приватні схеми із умовою добровільної відмови, співфінансування з боку держави та впровадження автоматизації у системі НПЗ.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт KiwiSaver. URL: <http://www.kiwisaver.govt.nz>.
2. Частные пенсионные системы в США. URL: http://npfinsp2.narod.ru/new/ISKRAN_401k.htm
3. Global pension assets study 2018. February 2018. The Thinking Ahead Institute. URL: <https://www.thinkingaheadinstitute.org>.
4. National Pension System. URL: <https://www.india.gov.in/spotlight/national-pension-system-retirement-plan-all>.
5. Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 indicators. URL: <http://www.oecd.org/pensions/oecd-pensions-at-a-glance-19991363.htm>.
6. Pooled Registered Pension Plan: Government of Canada. URL: <https://www.canada.ca/en/revenue-agency/services/tax/individuals/topics/pooled-registered-pension-plan-prpp-information-individuals.html>.
7. Riester Pension. URL: <https://schlemann.com/altersvorsorge/riester-rente/riester-pension-english>.
8. Superannuation Co-contribution: Australian Government. URL: <https://www.ato.gov.au/Individuals/Super/In-detail/Growing/Super-co-contribution>.

References

1. Official site of KiwiSaver. URL: <http://www.kiwisaver.govt.nz>.
2. Private Pension Systems in the USA. URL: http://npfinsp2.narod.ru/new/ISKRAN_401k.htm (in Russian).
3. Global pension assets study 2018. February 2018. The Thinking Ahead Institute. URL: <https://www.thinkingaheadinstitute.org>.
4. National Pension System. URL: <https://www.india.gov.in/spotlight/national-pension-system-retirement-plan-all>.
5. Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 indicators. URL: <http://www.oecd.org/pensions/oecd-pensions-at-a-glance-19991363.htm>.
6. Pooled Registered Pension Plan: Government of Canada. URL: <https://www.canada.ca/en/revenue-agency/services/tax/individuals/topics/pooled-registered-pension-plan-prpp-information-individuals.html>.
7. Riester Pension. URL: <https://schlemann.com/altersvorsorge/riester-rente/riester-pension-english>.
8. Superannuation Co-contribution: Australian Government. URL: <https://www.ato.gov.au/Individuals/Super/In-detail/Growing/Super-co-contribution>.

ГАВДУЛЬСЬКА

Ілона Романівна

ilonagavdulska@gmail.com

судовий експерт відділу
економічних досліджень,
Львівський науково-дослідний
експертно-криміналістичний
центр МВС України

УДК 336.1:352

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

PROBLEMS OF DEVELOPMENT AND EXECUTION OF LOCAL BUDGETS AND WAYS FOR THEIR SOLUTION

У статті досліджено існуючі проблеми, що виникають в процесі формування та виконання місцевих бюджетів, а також можливі шляхи їх вирішення. Використовувалась комплексна система наукових методів (аналітичний, історико-логічний, системний методи). Опрацьовано низку наукових праць щодо формування та виконання місцевих бюджетів. Встановлено, що формування місцевих бюджетів має здійснюватися шляхом застосування єдиної методології, а прогресивним напрямом підвищення ефективності бюджетного регулювання є перспективне фінансове прогнозування та планування. Також визначено, що основним завданням бюджетної політики на місцевому рівні є підвищення ефективності бюджетних видатків за рахунок використання запропонованих заходів.

* * *

В статье исследованы существующие проблемы, возникающие в процессе формирования и исполнения местных бюджетов, а также возможные пути их решения. Использовалась комплексная система научных методов (аналитический, историко-логический, системный методы). Обработано ряд научных работ по формированию и исполнению местных бюджетов. Установлено, что формирование местных бюджетов должно осуществляться с помощью применения единой методологии, а самым актуальным направлением повышения эффективности бюджетного регулирования является перспективное финансовое прогнозирование и планирование. Также определено, что основной задачей бюджетной политики на местном уровне является повышение эффективности бюджетных расходов за счет использования предложенных мероприятий.

* * *

Introduction. The financial autonomy of local authorities implies a relatively independent status of local budgets. It consists in the fact that local-government bodies should be able to independently determine their incomes and expenditures. In a situation where local government cannot rely on its financial resources, it is not able to solve the tasks. Without a solid financial base, real local governance is impossible.

For the effective work of local authorities in order to fulfill their powers, it is not enough to only strengthen their financial base, but also to have competent policies in the field of public finance management.

Purpose. The purpose of the paper is to analyze the process of development and implementation of local budgets and to develop proposals for its improvement.

Results. Optimizing the budget system on the basis of the generalization of theoretical positions means that it is necessary to improve existing or develop new methods, approaches, principles, logical dependencies, models, algorithms and, with their help, to substantiate the optimal structure of the budget system and the interrelationship between its elements.

In order to solve the problems of control and effective spending of budget funds it is necessary to introduce personal responsibility of officials of all levels of budget system for the development of budgets, targeted spending of budgets, as well as to introduce a system of remuneration by performance.

To implement effective planning, local authorities should clearly understand the goals and objectives that they face. Also important is the implementation of the programmatic target planning method at the local level, but there are a number of problems that impede the management of targeted programs and thus impede the full implementation of program target budgets.

Conclusion. Thus, the main task of budget policy in the field of expenditures is to increase the efficiency of budget expenditures, including at the expense of: improving the quality of budget planning based on local community programs based on planned and achievable results; linking the provision of local services to the goals of local programs, strengthening control and responsibility for the implementation of local regulations; the concentration of financial resources on the implementation of the priority areas of state policy

Ключові слова: місцевий бюджет, формування бюджетів, виконання бюджетів, бюджетне планування, ефективність бюджетних видатків

Ключевые слова: местный бюджет, формирование бюджетов, исполнения бюджетов, бюджетное планирование, эффективность бюджетных расходов

Keywords: local budget, budgeting, budget execution, budget planning, budget expenditures

ВСТУП

В умовах ринкової економіки забезпечення ефективності системи бюджетних відносин – одне з пріоритетних завдань, вирішення якого впливає на результати реформ, що проводяться у бюджетному законодавстві.

Нестабільна ситуація у світовій економіці в цілому має прямий вплив на ситуацію в українській економіці, обумовлює недостатність фінансових ресурсів на всіх рівнях бюджетної системи, у зв'язку з чим особливій уваги потребує питання правильності організації бюджетного процесу. Однією з важливих умов повно-

цінного виконання завдань, покладених на органи місцевого самоврядування, є планованість формування і розподілу бюджетних коштів впродовж усього бюджетного процесу.

Саме на місцевому рівні бере свій початок фінансовий потік всієї держави. Вирішення завдань держави гарантується, насамперед, задоволенням потреб населення на місцевому рівні. Роль місцевого бюджету протягом усього відтворювального процесу складно переоцінити, саме тому самостійність, гнучкість і високий ступінь ефективності використання бюджетних коштів на місцевому рівні – запорука успішного розвитку суспільства на будь-якій території.

Фінансова автономія місцевих органів влади передбачає відносно самостійний статус місцевих бюджетів. Вона полягає в тому, що органи місцевого самоврядування повинні мати можливість самостійно визначати свої доходи і видатки. В умовах, коли місцева влада не може спиратися на свої фінансові ресурси, вона не в змозі вирішити поставлені перед нею завдання. Без стабільної ґрунтовної фінансової бази неможливе реальне місцеве самоврядування.

Для ефективної роботи місцевих органів влади стосовно виконання покладених на них повноважень недостатньо тільки зміцнення їх фінансової бази, необхідна також грамотна політика в галузі управління державними фінансами.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що на сучасному етапі розвиток економічних відносин в Україні супроводжується безперервною трансформацією міжбюджетних відносин. У даних умовах великого значення набуває опрацювання організації бюджетного процесу і стимулювання органів місцевого самоврядування до прискорення темпів економічного зростання.

Самостійність місцевих бюджетів серйозно страждає внаслідок низки проблем, серед яких низький рівень акумуляції доходів, неефективне витрачання бюджетних коштів (а також їх нецільове використання), відсутність контролю над якістю управління місцевими фінансами та чітких інструкцій і методів регулювання міжбюджетних відносин.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ – проаналізувати процес формування і виконання місцевих бюджетів для розробки пропозицій щодо його вдосконалення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є комплексна система наукових методів, використаних при вивченні предмету дослідження: при аналізі предмету дослідження і формулюванні висновків за його результатами використовувалися, зокрема, історико-логічний, аналітичний, системний методи.

У процесі дослідження опрацьовано низку наукових праць, зокрема відносно формування місцевих бюджетів – І.О. Луніної [1], Н.В. Проць [2], а також відносно їх виконання – Ю.О. Голинського [3, 4, 5].

Проте, у сучасній економічній літературі питання теорії і концептуальних основ побудови ефективної бюджетної політики на місцевому рівні в Україні не отримали достатньої розробки, не розкриті методи оцінки ефективності бюджетної політики, не визначені процедури її вдосконалення.

У зв'язку з цим є необхідність в розробці методологічних основ і практичних рекомендацій, спрямованих на зміцнення доходної бази місцевих бюджетів і підвищення якості управління місцевими фінансами.

РЕЗУЛЬТАТИ

Від того, наскільки ефективним є фінансове управління на рівні місцевого самоврядування, багато в чому залежить соціальна стабільність населення. З огляду на високий рівень відповідальності за управління громадськими коштами при здійсненні фінансової політики важливо керуватися методами наукового управління фінансами. Фінансове планування є однією з найважливіших функцій управління фінансами.

Підготовку та узгодження місцевого бюджету здійснює місцева адміністрація, на основі пріоритетів, встановлених представницьким органом місцевого самоврядування. Пріоритети визначаються на основі аналізу поточного стану і перспектив розвитку території чи громади. Безпосередньо затвердження місцевого бюджету здійснює представницький орган місцевого самоврядування, який представляє інтереси населення.

Необхідність складання місцевих бюджетів обумовлена наявністю власних потреб та можливостей, які затверджуються нормативним актом як плани фінансової діяльності на певний період, які подаються у формі опису видатків і доходів, згрупованих за певними ознаками.

Формування і виконання місцевого бюджету здійснюються органами місцевого самоврядування самостійно відповідно до чинного законодавства. Для самостійних органів місцевого самоврядування бюджет стає не просто звичайним кошторисом доходів і видатків, а найважливішим інструментом реалізації планів розвитку території.

Формування місцевих бюджетів має здійснюватися шляхом застосування єдиної методології та соціальних норм.

Складання проектів місцевих бюджетів, затвердження і виконання місцевих бюджетів здійснюються відповідно до бюджетної класифікації з метою дотримання принципу єдності.

На сьогоднішній час головними проблемами в бюджетній сфері є:

- забезпечення збалансованості бюджетів;
- вдосконалення бюджетної децентралізації, системи регулювання бюджетними ресурсами і бюджетного процесу;
- зміцнення системи фінансового контролю за цільовим, економним та ефективним використанням бюджетних коштів;
- розробка методологічних підходів, методів і методик формування бюджету та розподілу бюджетних коштів.

Реформування бюджетної системи вимагає осмислення накопиченого досвіду, виявлення і вивчення еволюційних процесів, узагальнення та імплементації розроблених принципів, методів і методик їх реалізації в практику бюджетної системи і бюджетного процесу.

Удосконалення податкової системи як основного джерела доходів бюджетів в першу чергу означає:

- забезпечення збільшення акумуляції податків;
- скорочення термінів простроченої заборгованості;

– посилення фінансового контролю.

Збалансованість бюджету, може бути досягнута за рахунок ефективності збору податків з усіх платників податків, скорочення видатків, розширення емісійних і неемісійних джерел фінансування бюджетного дефіциту, підвищення частки неподаткових видів доходів, скорочення зовнішніх і внутрішніх запозичень.

Оптимізувати бюджетну систему на основі узагальнення теоретичних положень означає, що необхідно удосконалити існуючі або розробити нові методи, методики, підходи, принципи, логіко-математичні залежності, моделі, алгоритми і з їх допомогою обґрунтувати оптимальну структуру бюджетної системи та взаємозв'язку між її елементами.

З метою вирішення проблем контролю і ефективного витрачання бюджетних коштів варто ввести персональну відповідальність посадових осіб всіх рівнів влади бюджетної системи за формування бюджетів, цільове витрачання коштів бюджетів, а також впровадити систему оплати праці за результатами діяльності.

Для здійснення ефективного планування органам місцевого самоврядування слід чітко розуміти цілі та завдання, що стоять перед ними. Не менш важливе значення має впровадження програмно-цільового методу планування на місцевому рівні, проте існує ряд проблем, які ускладнюють управління цільовими програмами і відповідно гальмують повноцінне впровадження програмно-цільових бюджетів.

Для вирішення зазначених проблем необхідно таке:

– в очікуваних результатах цільових програм повинні бути сформульовані чіткі критерії оцінки і ключові показники ефективності їх досягнення;

– цільові програми повинні бути спрямовані на реалізацію конкретних цілей та з використанням системи індикаторів, що полегшить процес проведення моніторингу їх реалізації;

– заходи цільових програм повинні бути пов'язані із затвердженими реєстрами послуг і робіт місцевих бюджетних установ та організацій;

– у цільову програму повинні включатися тільки ті види діяльності місцевих бюджетних установ та організацій, які спрямовані на її реалізацію;

– у цільовій програмі повинні бути визначені показники обсягу і якості для всіх видів діяльності місцевих бюджетних установ та організацій, відображених в цільових програмах.

Важливою складовою для реалізації місцевих цільових програм є вдосконалення порядку формування послуг, базовий перелік (мінімальний обсяг послуг місцевих органів влади) яких повинен затверджуватися законодавством на загальнодержавному рівні.

Прогресивним напрямом підвищення ефективності бюджетного регулювання економіки країни є перспективне фінансове планування і прогнозування.

Бюджетне планування має здійснюватися з урахуванням стратегічних документів і цільових програм. Тому основну функцію повинен мати аналіз поточної ситуації, минулого і перспектив розвитку. Останнє може бути досягнуте за допомогою переходу переважно до програмно-цільових методів бюджетного планування, що забезпечує прямий взаємозв'язок між розподілом бюджетних коштів та фактичними і плановими резуль-

татами їх використання відповідно. При здійсненні прогнозування слід використовувати різні методи – екстраполяції, експертних оцінок і змішаний метод, математичне програмування. Необхідна активна взаємодія органів влади та наукової спільноти.

Стратегічне планування на місцевому рівні як один з основних механізмів реалізації бюджетної політики передбачає аналіз стартових умов соціально-економічного розвитку громади за основними напрямками:

– стан фінансів і рівень організації місцевого самоврядування;

– стан якості життя місцевого населення;

– стан соціально-економічного потенціалу;

– екологічна ситуація на території.

З метою вдосконалення стратегічного планування на місцевому рівні необхідно:

– розробити і затвердити довгострокову бюджетну стратегію, в рамках якої будуть формуватися фінансові ресурси для кожної програми;

– врегулювати механізм інвестування бюджетних коштів в майно бюджетних установ, а також інших організацій, які не є одержувачами бюджетних коштів;

– забезпечити розвиток інформаційної системи (повноцінний «Електронний бюджет»), що підвищить відкритість діяльності безпосередньо фінансових органів громади, спростить адміністрування, скоротить витрати, посилить контроль над використанням бюджетних ресурсів.

Органам влади необхідно володіти інформацією про величину накопиченого в громаді соціально-економічного потенціалу, про тенденції і динаміку зміни його величини, а також ефективності використання. Оскільки соціально-економічний потенціал громади є категорією, що характеризує фінансові, майнові, трудові, природні, інноваційні та інші ресурси, які можуть бути використані для життєдіяльності населення і розвитку економіки в певний період часу, то він може бути охарактеризований за допомогою двох показників: стартовий соціально-економічний потенціал громади і кінцевий соціально-економічний потенціал громади.

З метою здійснення більш детального аналізу стану соціально-економічного потенціалу території слід розглядати основні чинники, які визначають ситуацію, що склалася в різних галузях і сферах життєдіяльності населення. Результати факторного аналізу, класифіковані залежно від позитивного і негативного впливу на розвиток громади, можуть стати основою формування її ефективної бюджетної політики. Сприяти вирішенню даної проблеми на місцевому рівні, а також на обласному та державному рівнях могла б стати організація спеціального моніторингу.

Виходячи з аналізу процесу формування та виконання місцевих бюджетів, можна виділити такі проблеми формування дохідної частини:

– невикористання резервів підвищення рівня акумуляції податків;

– зниження надходжень в частині неподаткових доходів;

– недостатньо ефективне використання комунального майна.

Збільшення наповнюваності бюджету має значний резерв за рахунок проведення роботи, спрямованої на

збільшення власних доходів громади, особливо в частині проведення систематичної роботи по зниженню розміру недоїмки по платежах до місцевого бюджету, посилення контролю з боку адміністраторів доходів за їх надходженням, а також проведення комплексу заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання комунального майна.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в умовах зростання соціального навантаження на бюджет основним завданням бюджетної політики в області видатків є підвищення ефективності бюджетних видатків, у тому числі за рахунок:

- підвищення якості бюджетного планування на основі місцевих програм громади виходячи з планових і досяжних результатів;
- ув'язування надання місцевих послуг з цілями місцевих програм, посилення контролю і відповідальності за виконання місцевих нормативно-правових актів;
- концентрації фінансових ресурсів на реалізацію пріоритетних напрямів державної політики, особливо у частині:
- безумовного виконання чинних видаткових зобов'язань, недопущення прийняття нових видаткових зобов'язань, не забезпечених доходними джерелами;
- підвищення адресності заходів соціальної підтримки громадян на основі критерію реальних потреб;
- підвищення якості фінансового менеджменту;
- впровадження системи ефективного контракту для керівників і працівників.

Список використаних джерел

1. Луніна І.О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективної бюджетної системи України. *Фінанси України*. 2010. № 9. С. 3-12.
2. Проць Н.В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації. *Фінансовий простір*. 2015. №1. С. 221-229.
3. Голинський Ю.О., Шиманська І.О. Проблеми та шляхи вдосконалення казначейського обслуговування державного та місцевих бюджетів України. *Наук. Вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. №12/2017. Ч. 2. С. 169-172.
4. Голинський Ю.О. Методика та практичні підходи до аналізу виконання бюджету органами Державної казначейської служби України. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Економічні науки*. 2014. №9. С. 192-195.
5. Голинський Ю.О. Перспективи розвитку «електронного» державного казначейства в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 6. С. 15-18.

References

1. Lunina I.O. Formation of Local Budgets on the Basis of the Principle of Equivalence: The Path to an Effective Budget System of Ukraine. *Finance of Ukraine*. 2010. № 9. pp. 3-12. (in Ukrainian)
2. Prots N.V. Formation of Tax Revenues of Local Budgets in the Context of Budget Decentralization. *Finansovyi Prostir*. 2015. № 1. pp. 221-229. (in Ukrainian)
3. Holynskyy Y.O., Shymanska I.O. Problems and Ways of Improvement of Treasury Service of the State and Local Budgets of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*. 2017. № 12/2017. Part 2. pp. 169-172. (in Ukrainian)
4. Holynskyy Y.O. Methodology and Practical Approaches to the Analysis of Budget Execution by the Bodies of the State Treasury of Ukraine. *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Economics*. 2014. № 9. pp. 192-195. (in Ukrainian)
5. Holynskyy Y.O. Prospects of Development of "Electronic" State Treasury in Ukraine. *Ekonomika, finansy, pravo*. 2013. № 6. pp. 15-18. (in Ukrainian)

ГОРОДЕЦЬКА

Тетяна Едуардівна
tgorodetskaya@ukr.net

УДК 336.14

БЮДЖЕТ УЧАСТІ – ІННОВАЦІЙНИЙ
ПІДХІД РОЗПОДІЛУ ВИТРАТ
МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ

СУХОМЛИНОВА

Анастасія Сергіївна
cafedra.pf@gmail.comBUDGET OF PARTICIPATION -
INNOVATIVE APPROACH OF
DISTRIBUTION OF LOCAL BUDGETк.е.н., доцент, завідувач
кафедри, Харківський
інститут фінансів КНТЕУстудент, Харківський
інститут фінансів КНТЕУ

У статті проаналізовано особливості фінансування видатків місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Узагальнено ключові аспекти формування бюджету участі в складі місцевих бюджетів. Досліджено механізм взаємодії виконавчих органів Харківської міської ради та мешканців міста в питаннях розподілу бюджетних коштів та основні елементи громадського бюджетування. За підсумками проведеного дослідження запропоновано оптимізувати видатки місцевого бюджету на основі підвищення рівня прозорості процесу прийняття рішень шляхом надання мешканцям міста можливості впливу на бюджетну політику.

* * *

В статье проанализированы особенности финансирования расходов местных бюджетов в условиях финансовой децентрализации. Сформулированы ключевые аспекты формирования бюджета участия в составе местных бюджетов. Исследован механизм взаимодействия исполнительных органов Харьковской городской рады и жителей города в вопросах распределения бюджетных средств и основные элементы общественного бюджетирования. По итогам проведенного исследования предложено оптимизировать расходы местного бюджета на основе повышения уровня прозрачности процесса принятия решений путем предоставления жителям города возможности влияния на бюджетную политику.

* * *

Introduction. In the conditions of budgetary decentralization of financial resources of local self-government bodies in the process of providing citizens with public services financial and economic relations arise. They require careful research to optimize local budget expenditures and ensure the sustainable development of administrative-territorial units.

Purpose. The purpose of the paper is to study the budget of participation as one of the mechanisms of public participation in the budget process and to monitor the expenditures of local budgets in the context of fiscal decentralization.

Results. The article analyzes the features of local budget expenditures financing in the context of financial decentralization. Expenditures of local budgets are particularly closely related to the interests of all the population and have a significant impact on the social, cultural, economic development of specific territories and the state in general, therefore, public budgeting is one of the mechanisms of public participation in the budget process and is a democratic process that involves granting citizens the right to distribute part of the local budget. The key aspects of forming the budget of participation in the composition of local budgets are summarized. The funds of the Kharkiv public budget are directed to innovative projects that involve the development of urban infrastructure by using modern approaches and technologies which are designed to raise the city and urban infrastructure to a qualitatively new level of development. The mechanism of interaction between the executive authorities of the Kharkiv city council and the city residents in the issues of distribution of budget funds and the main elements of public budgeting is explored. It has been shown that control, monitoring of projects implementation and evaluating of their effectiveness is one of the most important stages of public budgeting. This will make it possible to adjust the priorities of the Program and to provide effective control by the community over the target spending of budget funds.

Conclusion. According to the results of the study, it was proposed to optimize the local budget expenditures by increasing the level of transparency of the decision-making process by providing residents with the opportunity to influence the budget policy. The tool of public participation in the budget process should be a public budget that will allow residents to decide on their own, on which needs funds from the local budget should be directed.

Ключові слова: бюджет участі, місцевий бюджет, видатки місцевих бюджетів, децентралізація, громадський бюджет

Ключевые слова: бюджет участия, местный бюджет, расходы местных бюджетов, децентрализация, общественный бюджет

Keywords: budget of participation, local budget, expenses of local budgets, decentralization, public budget

ВСТУП

Розвиток процесів демократизації суспільства та бюджетної децентралізації розширює не лише права органів місцевого самоврядування в формуванні та використанні власних фінансових ресурсів, а й надає можливість участі в них громадянськості. Одним із механізмів такої взаємодії в бюджетному процесі є інститут прямого самоврядування громади – суспільний (громадський) бюджет.

У процесі місцевого фінансування розкривається

перш за все спрямованість бюджету на виконання функцій органів місцевого самоврядування, визначається рівень їхньої корисності та стратегічний напрям розвитку території. Видатки місцевих бюджетів регулюють та стимулюють розвиток сфер економіки регіонів у територіально-галузевому аспекті та задоволенні потреб населення, а також віддзеркалюють наслідки економічних і соціальних змін, що відбуваються в суспільстві [1].

Вагома суспільна значимість проблем, пов'язаних із здійсненням видатків місцевих бюджетів, зумовлена

їх винятковою роллю у забезпеченні надання якісних і доступних суспільних послуг населенню, вимагає активних наукових досліджень у цьому напрямку.

У вітчизняній економічній науці дослідженню проблем видатків місцевих бюджетів присвячено праці таких провідних вчених, як О. Васирик, В. Дем'янишин, О. Кириленко, В. Кравченко, І. Луніна, І. Лютий, В. Опарін, К. Павлюк, Г. Поляк, В. Федосов, С. Юрій та ін.

МЕТА РОБОТИ – дослідження бюджету участі як одного із механізмів участі громадськості у бюджетному процесі та проведення моніторингу видатків місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною та методологічною основою дослідження виступають нормативно-правові та законодавчі акти, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених в області бюджетної політики, опрацьовані авторами особисто.

Для вирішення поставленої у роботі мети було використано методи аналізу і синтезу, аналогії тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Україна сьогодні прямує шляхом гармонійної інтеграції у світове співтовариство, що передбачає широку участь громадян у веденні державних справ. Ідея громадського бюджету виникла в 1989 р. в місті Порту-Алегрі (Бразилія) та була успішно перейнята та втілена багатьма містами в усьому світі. В Україні з 2015 р. також йде запровадження громадського бюджету, на сьогодні ідею втілюють такі міста як Київ, Львів, Дніпро, Полтава, Чернівці, Черкаси, Рівне, Тернопіль тощо.

Громадський бюджет забезпечує зміцнення громади шляхом надання її членам можливості обговорення основних проблем та прийняття спільних виважених рішень. Кожен мешканець має можливість подати власну пропозицію стосовно фінансування за рахунок коштів громадського бюджету та шляхом голосування вирішити, яка з поданих пропозицій найкраща та має бути впроваджена.

Бюджет участі (громадський бюджет) – механізм взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю, спрямований на залучення громадян до участі в бюджетному процесі, зокрема шляхом прямої демократії, через визначення пріоритетів бюджетних витрат чи подання проектів, об'єднання в проектні команди, голосування за такі проекти, здійснення контролю за їх реалізацією [2].

«Партисипаторний бюджет», «бюджет участі», «відкритий бюджет», «громадський бюджет», «суспільний бюджет» – так називається даний інститут прямого самоврядування громади в різних джерелах. Ключова ідея при цьому залишається незмінною – виділення частини коштів місцевого бюджету для реалізації проектів, запропонованих самими громадянами, а не тільки депутатами. Іншими словами, бюджет участі створює громадську альтернативу по відношенню до депутатського корпусу місцевих рад в питанні розподілу коштів [3].

З метою запровадження громадського бюджету (бюджету участі) у місті Харкові, зміцнення територіальної громади шляхом надання її членам можливості прийняття спільних виважених рішень та вирішення основних питань розвитку міста через запровадження

сучасних демократичних механізмів взаємодії громадян із органами влади, підвищення громадянської активності населення, на підставі ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», керуючись ст. 59 зазначеного Закону, Харківська міська рада затвердила Міську цільову програму «Громадський бюджет (бюджет участі) міста Харкова» на 2018-2021 рр. [4].

Метою Програми є налагодження ефективного системного діалогу органів місцевого самоврядування міста з його мешканцями, широке залучення громадськості до питань визначення напрямків використання бюджетних коштів для задоволення потреб мешканців міста Харкова.

Кошти громадського бюджету міста Харкова спрямовуються на інноваційні проекти, що передбачають розвиток міської інфраструктури з використанням сучасних підходів і технологій, покликані підняти місто та міську інфраструктуру на якісно новий рівень розвитку.

Кошти громадського бюджету розподіляються за категоріями проектів:

- проекти, що подаються авторами – фізичними особами, на які виділяється 60 % загального обсягу громадського бюджету;
- проекти, що подаються авторами – громадськими організаціями, на які виділяється 40 % загального обсягу громадського бюджету.

Громадське бюджетування в місті Харкові включає в себе:

1. Попередній етап, спрямований на запровадження громадського бюджету в місті Харкові.
2. Інформаційну кампанію з ознайомлення мешканців з основними засадами та принципами громадського бюджету.
3. Організацію процесу подання проектів.
4. Прийом проектів, аналіз поданих проектів із залученням спеціалістів та громадськості.
5. Презентацію проектів авторами та інформаційну кампанію стосовно ознайомлення мешканців з проектами.
6. Інформаційне супроводження процесу відбору проектів та голосування.
7. Визначення проектів-переможців шляхом голосування мешканців.
8. Надання бюджетних повноважень відповідному головному розпоряднику коштів бюджету міста.
9. Реалізацію проектів-переможців.
10. Контроль за виконанням проектів.
11. Звітування про впровадження проектів [4].

У 2019 р. громадський бюджет міста Харкова затверджено Міською цільовою програмою «Громадський бюджет (бюджет участі) міста Харкова на 2018-2021 роки» в сумі 50 млн. грн. (30 млн. грн. виділяється на ініціативи громадян, 20 млн. грн. – на проекти організацій). Фінансування видатків на забезпечення реалізації проектів розвитку місту, що обрані безпосередньо членами територіальної громади міста шляхом відкритого голосування, здійснюється за спеціальним фондом відповідно паспорту бюджетної програми місцевого бюджету на 2019 р. «Реалізація інших заходів щодо соціально-економічного розвитку територій». Кількість обраних проектів – 80, середня вартість виконання одного проекту – 625000 грн. [5].

Кошти громадського бюджету міста Харкова спря-

мовуються на інноваційні проекти, що передбачають розвиток міської інфраструктури з використанням сучасних підходів і технологій, покликані підняти місто та міську інфраструктуру на якісно новий рівень розвитку.

Слід також зазначити, що одним із найбільш важливих етапів громадського бюджетування є контроль, моніторинг реалізації проектів та оцінка їх ефективності. Це дозволить скорегувати пріоритети Програми, а також здійснити громаді ефективний контроль за цільовим витрачанням бюджетних коштів.

ВИСНОВКИ

Тобто, бюджет участі – це європейська практика діалогу між владою та громадянами, яку переймають демократично зорієнтовані українські міста та об'єднані територіальні громади, що передбачає активне залучення громадян, підвищення громадянської освіти, відчуття причетності до творення майбутнього свого міста та місцевий патріотизм, подолання бар'єрів у спілкуванні між мешканцями та органами влади, прозорий спосіб ведення діалогу з громадянами, підвищення рівня прозорості прийняття рішень, розвиток громадянського суспільства в цілому. Бюджет участі наділяє мешканців правом впливу на розподіл бюджету, а владі приносить актуальні ідеї стратегічного локального розвитку шляхом підвищення ефективності бюджетного планування за рахунок визначення бюджетних витрат та формування стратегії розвитку міста з огляду на пріоритети мешканців.

Таким чином, бюджет участі як інструмент прямої демократії запроваджує інноваційний підхід розподілу витрат місцевого бюджету та є одним із механізмів участі громадськості у бюджетному процесі, який передбачає надання громадянам права розподілу частини коштів місцевого бюджету. Громадський бюджет являє собою модель, яка дозволяє мешканцям міста самостійно шляхом голосування обрати потреби, на які спрямувати частину коштів місцевого бюджету.

Список використаних джерел

1. Глуценко Ю.А. Оптимізація видатків місцевих бюджетів України в системі місцевого самоврядування. Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 3. С. 140-149.
2. Про схвалення Концепції розвитку електронної демо-

кратії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/40132>.

3. «Бюджет участі» у Харкові: шанс для громади або імітація самоврядування? URL: <http://od.org.ua/uk/бюджет-участия-в-харькове-шанс-для-г/>

4. Про затвердження Міської цільової програми «Громадський бюджет (бюджет участі) міста Харкова» на 2018-2021 роки: рішення 14 сесії Харківської міської ради 7 скликання від 20.09.2017 № 725/17. URL: <http://www.city.kharkov.ua/ru/document/pro-zatverdzhennya-miskoi-tsilovoi-programi-gromadskiy-byudzhety-byudzhety-uchasti-mista-kharkova-na-2018-2021-roki-51796.html> (дата звернення: 14.02.2019).

5. Паспорти бюджетних програм Департаменту бюджету і фінансів Харківської міської ради як головного розпорядника коштів. URL: https://data.gov.ua/dataset/29a9a482-17b1-4ca2-b89d-72be94127375/resource/9c84ba9b-5783-45ca-aca8-0078f87d3757/download/pasport_obshch-biud-_2019.xls

References

1. Hlushchenko Y.A. Optimization of expenditures of local budgets of Ukraine in the system of local self-government. Theory and practice of public administration. 2015. № 3. pp. 140-149. (in Ukrainian)
2. About Approval of the Concept of the Development of Electronic Democracy in Ukraine and the Plan of Measures for its Implementation: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 8, 2017 № 797-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/40132>. (in Ukrainian)
3. "Participation budget" in Kharkiv: a chance for the community or imitation of self-government? URL: <http://od.org.ua/uk/бюджет-участия-в-харькове-шанс-для-г/> (in Ukrainian)
4. About Approval of the City Target Program "Public Budget (Participation Budget) of Kharkiv City" for 2018-2021: Decision of the 14th Session of the Kharkiv City Council of the 7th convocation dated September 20, 2017 № 725/17. URL: <http://www.city.kharkov.ua/ru/document/pro-zatverdzhennya-miskoi-tsilovoi-programi-gromadskiy-byudzhety-byudzhety-uchasti-mista-kharkova-na-2018-2021-roki-51796.html> (in Ukrainian)
5. Passports of budgetary programs of the Budget and Finance Department of the Kharkiv City Council as the main spending unit. URL: https://data.gov.ua/dataset/29a9a482-17b1-4ca2-b89d-72be94127375/resource/9c84ba9b-5783-45ca-aca8-0078f87d3757/download/pasport_obshch-biud-_2019.xls (in Ukrainian)

ОКОЛЬКО

Ірина Геннадіївна

УДК 342.721

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ, ЕКОНОМІЧНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

THE MECHANISM OF THE REALIZATION OF SOCIAL, ECONOMIC AND CULTURAL RIGHTS AND FREEDOM OF HUMAN AND CITIZENSHIP IN UKRAINE

студент, Інститут
піддипломної освіти
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

У статті розглядається механізм реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Здійснюється аналіз структурних елементів досліджуваного механізму. Зауважено, що встановлення особливостей механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні потребує вирішення питання стосовно його змісту та визначення його структурних складових (елементів). Пропонується авторське визначення механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

* * *

В статье рассматривается механизм реализации социальных, экономических и культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине. Осуществляется анализ структурных элементов изучаемого механизма. Отмечено, что установление особенностей механизма реализации социальных, экономических и культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине нуждается в решении вопроса относительно его содержания и определения его структурных составляющих (элементов). Предлагается авторское определение механизма реализации социальных, экономических и культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине.

* * *

Introduction. The article deals with the mechanism of the realization of social, economic and cultural rights and freedom of human and citizenship in Ukraine. The actuality of the topic is justified, the terms of scientists to determine the definition of the mechanism of the realization of the rights and freedom of human and citizenship are analyzed. The basic and optional elements of such mechanism are defined and analyzed. The author's definition of the mechanism of the realization of social, economic and cultural rights and freedom of human and citizenship in Ukraine is provided.

Purpose. The purpose of the article is to determine the mechanism of realization of social, economic and cultural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine, its features and its structural elements.

Results. The most effective structure of the mechanism of the realization of social, economic and cultural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine should include the following elements: organizational and legal elements, which include: legal norm, a set of legislative acts, public authorities and special items (system of legal guarantees, activity of subjects of legal relations, legality, legal awareness, stages of implementation of rights and freedoms of man and citizen).

Conclusion. The mechanism of realization of social, economic and cultural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine is understood as the organic system of interconnected elements, which operates on the basis of legal norms, and influencing relevant social relations, has a focus on the provision, implementation, protection and protection of social, economic and cultural rights and freedoms of man and citizen.

Ключові слова: механізм, структурні елементи, правова норма, соціальні, економічні та культурні права і свободи людини і громадянина

Ключевые слова: механизм, структурные элементы, правовая норма, социальные, экономические и культурные права и свободы человека и гражданина

Keywords: mechanism, structural elements, principle of law, social, economic and cultural rights and freedoms of man and citizen

ВСТУП

Беззаперечно, що головне призначення сучасної правової держави полягає не стільки у проголошенні основних прав і свобод людини і громадянина, скільки у забезпеченні їх гарантування, захисту і безпосередньої реалізації. Це є принциповим положенням міжнародного права, з якого випливає, що саме держава гарантує захист прав і свобод людини і громадянина. Не є виключенням і соціальні, економічні та культурні права і свободи людини і громадянина в Україні.

До проблем механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні зверталися багато українських дослідників. Наукове дослідження окремих аспектів та структурних компонентів механізму реаліза-

ції прав і свобод людини і громадянина в цілому здійснювалось у наукових працях О.О. Бандури, Ю.М. Бисаги, А.Б. Благої, Д.М. Белова, І.П. Голосніченка, О.Б. Горової, М.В. Давидової, М.М. Данканич, Р.А. Калюжного, О.А. Мартиненка, М.М. Палінчака, О.В. Прієшкіної, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, В.Я. Тація, О.Ф. Фрицького, Ю.С. Шемшученка та інших науковців. Незважаючи на це, окремі питання механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні залишаються не вирішеними та потребують додаткового дослідження.

МЕТА РОБОТИ

Мета статті полягає у визначенні механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і

свобод людини і громадянина в Україні, його особливостей та структурних елементів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою наукової статті є наукові праці, зокрема: статті, дисертації, монографії, матеріали періодичних видань, Internet-джерела, законодавство України. У роботі використано наступні наукові методи: метод структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення норм чинного законодавства тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сьогоднішній день ідея про пріоритетність забезпечення та реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні, в тому числі і соціальних, економічних та культурних, покладена в основу концепції реформування законодавства нашої держави та приведення його до відповідності євростандартам. При цьому очевидно, що забезпечення і реалізація соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні не завжди можливе тільки завдяки юридичним гарантіям та діям органів державної влади. Таким чином, необхідною передумовою ефективної діяльності правотворчих і правозастосовних органів є теоретична і практична розробка механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

У зв'язку із відсутністю на законодавчому рівні поняття механізму реалізації прав і свобод, у правозастосовній практиці можливі певні проблемні моменти, а тому виникає необхідність дослідження доктринальних положень теорії права щодо складових досліджуваної категорії та вироблення на її основі авторського поняття аналізованого в роботі механізму.

У науковій літературі реалізація прав і свобод людини та її механізм трактується по-різному. Так, під механізмом реалізації прав і свобод людини розуміє соціально обумовлений і юридично передбачений комплекс узгоджених дій особистості як правовласника, уповноважених та інших суб'єктів, діяльність яких спрямована на те, щоб особистість була здатна користуватися соціальним благом, опосередкованим правом [1, С. 46].

У свою чергу, Б.І. Стахура стверджує, що «механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина – це єдність правових та інших засобів, прийомів та способів за допомогою яких матеріалізуються (фактично втілюються) права, свободи та обов'язки людини і громадянина [2, С. 85]. Водночас, Т.Ю. Фалькіна під механізмом реалізації прав і свобод розуміє систему правових засобів, за допомогою яких відбувається впровадження норм права у життя шляхом здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [3, С. 7].

Механізм реалізації прав і свобод людини слід визначити, як упорядкованість, структуру(суб'єкти, об'єкти, характер зв'язків між ними), різні соціальні і юридичні чинники, форми, способи, умови і гарантії здійснення конституційних норм відповідно до демократичних процедур, принципів законності та соціальної справедливості [4, С. 85].

У той же час, у науковій літературі піддається аналізу правова категорія «реалізація прав громадян», яка також розглядається не однаково, однак, най-

більш поширеною точкою зору з приводу цього питання є наявність двох підходів до визначення зазначеного поняття.

Відповідно до першого реалізація прав громадян розглядається як регламентований нормами права демократичний за своїм змістом й формою здійснення процес, що забезпечує кожному громадянину ті матеріальні й духовні блага, які лежать в основі належних йому суб'єктивних прав, а також захист цих прав від будь-яких зазіхань» [5, С. 50].

Як бачимо, із вищевикладеного механізму реалізації прав і свобод людини притаманні наступні ознаки: 1) це комплекс узгоджених дій особистості, правових та інших засобів, прийомів та способів, різноманітних соціальних і юридичних чинників, форм, умов і гарантій; 2) його метою є забезпечення можливості особистості користуватися відповідним соціальним благом, опосередкованим правом чи свободою, а також забезпечення охорони та захисту останніх у разі порушення; 3) його спрямованість направлена на впровадження правових норм в життя.

У той же час, слід зауважити, що встановлення особливостей механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні потребує вирішення питання щодо його змісту та визначення його структурних складових (елементів). При цьому, загальновідомо, що структурні елементи механізму реалізації прав на законодавчому рівні не визначені, а в теорії права також трактуються неоднозначно. Так, одні науковці відносять до механізму реалізації прав і свобод наступні головні елементи: правові норми, правові відносини, юридичні документи, форми і методи організації здійснення прав, свобод та обов'язків, процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність, умови і фактори такого процесу [2, С. 86; 6, С. 33]; інші дослідники виділяють більш складні елементи досліджуваного механізму: суб'єкти реалізації основних прав, свобод і обов'язків; гарантії реалізації та захисту основних прав, свобод і обов'язків; правовий захист основних прав, свобод і обов'язків; способи активної реалізації основних прав, свобод і обов'язків; засоби, що забезпечують реалізацію основних прав, свобод і обов'язків; процесуальні стадії реалізації основних прав, свобод і обов'язків [7, С. 2], треті взагалі нестандартні елементи аналізованого механізму – систему охорони і захисту прав і свобод, акти правозастосування (правозастосовчу діяльність), юридичний порядок реалізації прав і свобод, правосвідомість, принципи, юридичну відповідальність [8, С. 28; 6, С. 34].

Очевидно, що усі перераховані точки зору заслуговують на увагу, однак, на нашу думку, механізм реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні є важливим інститутом правової науки, а також складним правовим утворенням, що включає як організаційно-правові елементи, які розкривають зміст досліджуваного механізму та забезпечують ефективну реалізацію зазначених прав, так і додаткові елементи аналізованого механізму, що в сукупності із організаційно-правовими впливають на процес реалізації досліджуваних в роботі прав і свобод.

Таким чином, на нашу думку, найбільш ефективна

структура механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні повинна включати наступні елементи:

– **організаційно-правові елементи**, до яких належать:

1. *Правова норма*, що є первинним елементом досліджуваного механізму і міститься в нормативно-правових актах різної юридичної сили.

Загальновідомо, що в теорії права під правовою нормою розуміють загальнообов'язкове правило поведінки, що встановлюється і санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин.

Важливість зазначеного структурного елементу аналізованого в роботі механізму важко переоцінити, оскільки саме норма права визначає соціальні, економічні та культурні права і свободи людини і громадянина, їх взаємозв'язки, процедури і способи не лише реалізації, але й охорони та захисту, безпосереднє коло правових суб'єктів відповідних прав і свобод, а також регулює відносини з приводу забезпечення, реалізації, охорони і захисту досліджуваних прав.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо під правовою нормою у сфері забезпечення і реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина розуміти правило поведінки, яке безпосередньо установлюється і забезпечується державою, що визначає змісті межі соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина, суб'єктів, на яких вони розповсюджуються, процедури і способи їх забезпечення, реалізації, охорони та захисту, а також юридичні засоби, які застосовуються за порушення чи не виконання прав і свобод зазначених у законодавстві.

2. *Сукупність законодавчих актів*, що є важливим елементом механізму реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина, оскільки є певним гарантом відповідних прав і свобод. Саме в них розкриваються особливості змісту соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина, а також способи і механізми їх реалізації, охорони і захисту. До зазначених актів належить Конституція України, яка закріплює економічні права (право власності, право на підприємницьку діяльність, право на працю, право на страйк), соціальні права (право на соціальний захист, право на житло, право на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування) та культурні права (право на освіту, свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності), ряд законів України, зокрема: «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про зайнятість населення», «Про прожитковий мінімум», «Про екстрену медичну допомогу», «Про авторське право та суміжні права», Цивільний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс законів про працю та інші, підзаконні акти (Укази Президента, постанови КМУ, накази центральних органів виконавчої влади тощо).

3. *Органи державної влади*, які наділені повноваженнями у сфері забезпечення, реалізації, охорони і

захисту соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, сукупність органів виконавчої влади, серед яких слід виділити Національну поліцію України, а також такі інституції, як прокуратура України, Президент України, уповноважений Верховної Ради України з прав людини).

– **спеціальні елементи**, до яких належать:

1. Система юридично-правових гарантій соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні, яка включає дві групи гарантій, зокрема: *організаційно-процесуальні гарантії* (безпосередньо діяльність відповідних органів державної влади, а також процесуальні гарантії, що пов'язані або із випадками позбавлення чи обмеження прав та свобод, або із формами їх реалізації) та *спеціальні гарантії* (юридичні обов'язки та заборони, юридичні факти, принципи утвердження соціальних, економічних та культурних прав і свобод в Україні, ряд юридичних засобів, в тому числі ті, що забезпечують можливість відшкодування збитків особам, чий соціальні, економічні та культурні права і свободи людини і громадянина порушені, засоби судового захисту, засоби кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності).

2. Діяльність суб'єктів правовідносин, що врегульована нормами права і направлена на безпосередню реалізацію соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

3. Законність як принцип діяльності державних органів і посадових осіб, що забезпечують реалізацію соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

4. Правосвідомість як принцип усвідомлення та розуміння змісту соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні, а також механізмів реалізації та захисту останніх.

5. Стадії реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина, зокрема: виникнення правовідносин, пов'язаних з із реалізацією прав, активні дії громадян у формі дотримання, використання, виконання правових приписів стосовно соціальних, економічних та культурних прав і свобод, безпосереднє використання соціальних, економічних та культурних прав і свобод.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо під механізмом реалізації соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні розуміти складну органічну систему взаємопов'язаних елементів, що функціонує на основі правових норм, і впливаючи на відповідні суспільні відносини, має направленість забезпечення, реалізації, охорони і захисту соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Фролов Ю.М. Економічні права і свободи людини і громадянина: до теорії питання. Держава і право. Київ. 2002. Вип. 20. С. 164-172
2. Стахура Б.І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 180 с.
3. Фалькіна Т.Ю. Формы реализации права и механизм

их осуществления: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Нижний Новгород, 2007. 25 с.

4. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): моногр. Харків: Право, 2008. 240 с.

5. Зорина О. Механизм реализации прав и свобод человека – общетеоретический аспект. Закон и жизнь. 2014. № 1. С. 32-35.

6. Югов А.А. Механизм реализации конституционных (основных) прав, свобод и обязанностей – ключевой компонент подлинного народовластия. Конституционное и муниципальное право. 2008. № 7. С. 2-8.

7. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2004. 36 с.

References

1. Frolov Yu.M. Economic Rights and Freedoms of Man and Citizen: to the Theory of the Issue. State and Law. 2002. Vol. 20. pp. 164-172. (in Ukrainian).

2. Stakhura B.I. The Role of Public Authorities in Ensuring

Human and Civil Rights in a Democratic Society: Theoretical and Legal Dimension: dissertation ... candidate law sciences: 12.00.01. Lviv, 2016. 180 p. (in Ukrainian).

3. Falkina T.Yu. Forms of Exercising Rights and the Mechanism of their Execising: abstract ... candidate law sciences: 12.00.01, Nizhnii Novgorod, 2007. 25 p. (in Russian).

4. Pohrebnyak S.P. Fundamental Principles of Law (meaningful characteristics): monograph. Kharkiv: Pravo, 2008. 240 p. (in Ukrainian).

5. Zoryna O. The Mechanism of Execution of Human Rights and Freedoms – General Theoretical Aspect. Lawandlife, 2014. № 1. pp. 32-35. (in Ukrainian).

6. Yuhov A.A. Mechanism for Exercising Constitutional (Fundamental) Rights, Freedoms and Responsibilities – a Key Component of True Democracy. Constitutional and Municipal Law, 2008. № 7. pp. 2-8. (in Russian).

7. Nehodchenko A.V. Ensuring Human Rights and Freedoms by Internal Affairs Bodies: Organizational and Legal Grounds. abstract... candidate law sciences: 12.00.07. Kharkiv, 2004. 25 p. (in Ukrainian).

ШЕПТУХА

Олена Михайлівна
sheptuhaom@gmail.com

УДК 336.7

АНАЛІЗ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF BANKING SYSTEM'S CREDIT RISKS OF UKRAINE

к.е.н., доцент, Харківський
національний університет
будівництва та архітектури

Аналіз кредитних ризиків банків є актуальним питанням, яке впливає на успішність та результативність їх діяльності. Стаття присвячена визначенню сутності та аналізу кредитного ризику банків України. У ній з урахуванням розвитку банківської системи України проведено аналіз показників кредитного ризику вітчизняних банків та їх зміни. Рівень кредитного ризику банків України є дуже високим і негативно впливає на усю банківську систему країни. Подальша діяльність вітчизняних банків має ґрунтуватися на продуманій стратегії, що сприятиме зниженню ризиків кредитної діяльності.

* * *

Анализ кредитных рисков банков является актуальным вопросом, влияющим на успешность и результативность их деятельности. Статья посвящена определению сущности и анализу кредитного риска банков Украины. В ней на основе развития банковской системы Украины проведен анализ показателей кредитного риска отечественных банков и их изменения. Уровень кредитного риска банков Украины является очень высоким и негативно влияет на всю банковскую систему страны. Дальнейшая деятельность отечественных банков должна основываться на продуманной стратегии, которая будет способствовать снижению рисков кредитной деятельности.

* * *

Introduction. An analysis of banks' credit risks is a topical issue that affects the success and effectiveness of their activities.

Purpose. The article is devoted to determination of essence and analysis of credit risk of banks of Ukraine.

Results. Credit risk is defined as the amount of expected loss (loss) on the asset as a result of default of the debtor / counterparty. Credit risks can be classified according to different criteria, the main ones include: level of occurrence, financial consequences, origin, probability of realization, borrower status, possibility of forecasting, type of credit operation, risk taking and term of the loan agreement. The factors causing credit risks include external and internal factors related to the environment of the banks. In Ukraine, the risk management of the bank's loan portfolio is carried out at two levels. At the first level, it is regulated by the National Bank of Ukraine through the use of common methods. At the second level, the main branches of banks are regulated through the formation of a credit policy, the establishment of types of loans, the range of clients, the level of interest rates. In the article, taking into account the development of the banking system of Ukraine, the analysis of indices of credit risk of domestic banks and their changes was conducted. During the years 2015-2017, the assets of Ukrainian banks remained at a stable level and somewhat varied, but the share of provisions for reimbursement of possible expenses for active banking operations increased annually. The rapid increase in the share of bad debts in the bank's loan portfolio leads to significant deductions in provisions for covering losses on credit operations. The reasons for internal or related activities of the bank itself include: incomplete or inaccurate information about the borrower; poor assessment of the borrower's creditworthiness; insufficient level of control over the borrower after the loan; a large segment of related loans.

Conclusion. The level of credit risk of Ukrainian banks is very high and negatively affects the whole banking system of the country. The further activities of domestic banks should be based on a well thought-out strategy that will reduce the risk of lending.

Ключові слова: ризик, кредитний ризик, економічні нормативи, кредитний портфель

Ключевые слова: риск, кредитный риск, экономические нормативы, кредитный портфель

Keywords: risk, credit risk, economic standards, loan portfolio

ВСТУП

Сьогодні банкам доводиться функціонувати у доволі складних умовах, викликаних фінансово-економічною кризою, політичною нестабільністю, саме тому аналіз кредитного ризику банків є актуальним питанням, що впливає на успішність та результативність їх діяльності.

Теоретичні й практичні аспекти формування та аналізу кредитного ризику банку висвітлено у працях багатьох вчених, зокрема, В.І. Капран [1], О.А. Криклій [2], О.С. Сергєєвої [6], О.Ю. Сова [7].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ полягає у визначенні сутності та аналізі кредитного ризику банків України. При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення вимог нормативно-правових актів з формування кредитного ризику банку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття кредитного ризику банку висвітлюється у багатьох джерелах і більшість вчених погоджується з тим, що це потенційна можливість або ймовірність неповернення (неплатежу) позичальником основного боргу та відсотків за ним. Зокрема, кредитний ризик – це ймовірність несплати позичальником основного боргу та відсотків за користування кредитом, які належать до сплати, у терміни, визначені кредитним договором [1, С. 91].

Слід також зазначити, що у Постанові Правління НБУ «Про затвердження положення про порядок використання і формування резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку» №351 від 30.06.2016 р. кредитний ризик визначається як розмір очікуваних втрат (збитків) за активом внаслідок дефолту боржника/контрагента [5].

У Методичних рекомендаціях щодо організації та

функціонування систем ризик-менеджменту в банках України кредитний ризик визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [3, С. 37].

Кредитні ризики можна класифікувати за різними критеріями, до основних з яких належать: рівень виникнення, фінансові наслідки, сфера виникнення, ймовірність реалізації, статус позичальника, можливість прогнозування, вид кредитної операції, можливість взяття ризику та термін дії кредитної угоди [7].

До факторів, що спричиняють кредитні ризики, належать фактори зовнішнього та внутрішнього стосовно банків середовища. Крім того, кредитний ризик може бути зумовлений епізодичними випадковими або стихійними подіями, які впливають на процес банківської діяльності та кон'юнктуру ринку банківських послуг [2, С. 10].

В Україні регулювання ризику кредитного портфелю банку здійснюється на двох рівнях. На першому рівні кредитний ризик регулює Національний банк України через застосування загальних методів – законодавчої та нормативної бази та спеціальних методів – надання ліцензій на здійснення кредитних операцій, рекомендацій відносно кредитування, ломбардних кредитів та позик за облікової ставкою.

На другому рівні кредитний ризик регулюють головні відділення банків через формування кредитної політики, встановлення видів кредитів, кола клієнтів, рівня відсоткових ставок тощо.

Українська банківська система пережила чимало кризових етапів, і, зрозумівши та проаналізувавши при-

чини та фактори впливу на банківські кризи, можна планувати та прогнозувати її економічне майбутнє. Об'єктивні чинники призвели до відпливу капіталу нерезидентів, підвищення попиту на іноземну валюту, накопичення платежів за зобов'язаннями держави. Наслідками кризи стали девальвація гривні, зростання інфляції, втрата ліквідності і платоспроможності деяких банків [6].

У табл. 1 розглянемо дані, що відображають тенденцію змін активів банківської системи України.

З наведеної табл. 1 можна побачити, що протягом 2015-2017 рр. активи банків України залишалися на стабільному рівні та дещо варіювалися, але частка резервів для відшкодування можливих витрат за активними банківськими операціями збільшувалася щорічно і на останню звітну дату сягнула 38,7 %, що більше на 23 в.п. порівняно з початком 2015 р. Це свідчить про боротьбу банківської системи з ризиками під час кредитування неплатоспроможних клієнтів, тобто тим самим банки страхують себе від можливих втрат.

Аналіз кредитного портфеля банківської системи має велике значення з погляду оцінки стійкості та ліквідності банків України. Основна частина прибутку формується, як правило, саме за рахунок надання позик. Однак, важливо не тільки те, який обсяг кредитів видав банк, але також й те, які ризики виникли у банку у зв'язку з видачею цих позик, наприклад, чи буде повернуто заборгованість клієнта, чи платоспроможний клієнт у процесі всієї виплати кредиту та чи не виникне нова проблемна заборгованість для банку [6].

Для розуміння ситуації кредитування на Україні впродовж 2015-2017 рр. розглянемо та проаналізуємо у табл. 2 кредитний портфель банків.

Таблиця 1

Зміна обсягу активів та резервів банківської системи України у 2015-2017 рр., млн. грн. [4]

Показники	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018
Активи				
а) млн. грн.	1316852	1254385	1 256 299	1336358
б) у % до попереднього року	-	95,3	100,2	106,4
Резерви для відшкодування можливих витрат за активними банківськими операціями				
а) млн. грн.	204 931	321 303	484 383	516985
б) у % до активів	15,3	25,6	38,6	38,7
в) у % до попереднього року	-	156,8	150,8	106,7

Таблиця 2

Аналіз якості кредитного портфеля банків України у 2015-2017 рр., млн. грн. [4]

Показники	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018
Кредитний портфель, млн. грн.	1006358	1009768	1005923	1042798
Резерви для відшкодування можливих витрат за активними банківськими операціями, млн. грн.	204931	321303	484383	516985
Відношення резервів під кредитні ризики до кредитного портфелю, %	20,4	31,8	48,2	49,6
Недіючі кредити, млн. грн.	249526	363718	400994	594999
Питома вага недіючих кредитів у кредитному портфелі, %	24,8	36,0	39,9	57,1

Як бачимо, у 2015 р. спостерігається зростання наданих кредитів, у 2016 р. відбувається їх невелике зниження, а у 2017 р. знов значне зростання до 1042798 млн. грн.

Що стосується резервів під кредитні ризики, то вони збільшувалися щорічно незалежно від зменшення або збільшення кредитного портфелю і на 01.01.2018 р. становили 49,6 % кредитного портфелю банківської

системи України. Це означає, що банки стали вести обережну політику видачі кредитів та повністю перевіряти клієнтів на платоспроможність не тільки на дату видачу позики, а й на весь процес виплати.

Стосовно недіючих кредитів банківської системи України впродовж 2015-2017 рр., то даний показник має тенденцію до збільшення та станом на 01.01.2018 р. становив 594999 млн. грн., що складає 57 % кредитного

портфелю.

Стрімке збільшення частки проблемної заборгованості у кредитному портфелі банків зумовлює значні відрахування в резерви на покриття втрат за кредитними операціями. Чим більші суми відрахувань у резерви під кредитні ризики водночас зі зростанням витрат банків на адміністрування проблемних кредитів, тим менш ефективно використовується банківський капітал [6].

ВИСНОВКИ

Отже, рівень кредитного ризику банків України є дуже високим і негативно впливає на усю банківську систему країни. Подальша діяльність вітчизняних банків має ґрунтуватися на продуманій стратегії. Саме чіткість кредитної політики та кредитних операцій сприятиме зниженню ризиків кредитної діяльності і підвищенню платоспроможності банків.

Список використаних джерел

1. Капран В.І., Кривченко М.С., Коваленко О.К., Омельченко С.І. Банківські операції: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Криклій О.А., Маслак Н.Г. Управління кредитним ризиком банку: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. 86 с.
3. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 2 серпня 2004 року № 361. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>.
4. Показники банківської системи. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
5. Про затвердження Положення про порядок використання і формування резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями: Постанова

Правління Національного банку України № 351 від 30.06.2016 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

6. Сергєєва О.С., Тищенко М.О. Проблеми кредитної діяльності банківської системи України. Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. 2017. Вип. 3 (08). С. 317-321.

7. Сова О.Ю. Напрямки вдосконалення управління кредитними ризиками комерційних банків. Чернігівський науковий часопис. 2012. № 1(3). С. 120-126.

References

1. Kapran V.I., Kryvchenko M.S., Kovalenko O.K., Omelchenko S.I. Bank operations: educational manual. Kyiv: Center for Educational Literature, 2006. 208 p. (in Ukrainian).
2. Kriklii O.A., Maslak N.H. Bank Credit Risk Management: monograph. Sumy: DBS "UABS NBU", 2008. 86 p. (in Ukrainian).
3. Methodical recommendations on the organization and functioning of risk management systems in banks of Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated August 2, 2004 № 361. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>. (in Ukrainian).
4. Indicators of the banking system. Official site of the National Bank of Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442. (in Ukrainian).
5. About approval of the provision on the use and formation of a provision for reimbursement of possible losses on credit operations: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine № 351 dated June 30, 2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> (in Ukrainian).
6. Sergiyeva O.S., Tyshchenko M.O. Problems of credit activity of the banking system of Ukraine. Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture. 2017. Issue 3 (08). pp. 317-321. (in Ukrainian).
7. Sova O.Y. Directions of improvement of credit risk management of commercial banks. Chernihiv scientific journal. 2012. № 1 (3). pp. 120-126. (in Ukrainian).

СОПІЛЬНИК
Любомир Іванович

УДК 343.163

СОПІЛЬНИК
Ростислав Любомирович

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ
АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ
ПРОКУРОРІВ ДО
ДИСЦИПЛІНАРНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

д.т.н., д.ю.н., професор, ПВНЗ
"Львівський університет бізнесу
та права"

ORGANIZATIONAL AND LEGAL
ASPECTS OF ADVISING DISPUTE
RESPONSIBILITY PROTECTORS

д.ю.н., доцент, професор кафедри,
ПВНЗ "Львівський університет
бізнесу та права"

У статті досліджено сутність та елементи процесу притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності. Наголошено на важливості окремих складових системи для досягнення балансу інтересів прокуратури та суспільства, виконання принципу справедливого суду. Проаналізовано практику опублікування рішень Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів з позиції збалансування підходів щодо захисту конфіденційної інформації, прозорості функціонування прокуратури та суспільно-виховного впливу.

* * *

В статье исследована сущность и элементы процесса привлечения прокуроров к дисциплинарной ответственности. Подчеркнута важность отдельных составляющих системы для достижения баланса интересов прокуратуры и общества, выполнение принципа справедливого суда. Проанализирована практика опубликования решений квалификационно-дисциплинарной комиссии прокуроров с позиции сбалансирования подходов по защите конфиденциальной информации, прозрачности функционирования прокуратуры и общественно-воспитательного воздействия.

* * *

Introduction. The prosecutor's office is one of the main institutes of law, order and protection of human rights and national interests in Ukraine. At the same time, in the organization of the work of the prosecutor's office, the human factor has always been relevant, one of the manifestations of which is the admission of disciplinary violations by prosecutors. Thus, the actual task of jurisprudence is the substantiation of organizational and legal aspects of prosecutors being brought to disciplinary responsibility.

Purpose. The purpose of the work is to substantiate the organizational and legal aspects of bringing prosecutors to disciplinary responsibility.

Results. The essence and elements of the process of bringing prosecutors to disciplinary responsibility are explored. The importance of separate components of the system is emphasized in order to achieve a balance between the interests of the public prosecutor and the public, the implementation of the principle of a fair trial. The practice of publishing the decisions of the Qualification-Disciplinary Commission of Public Prosecutors from the point of view of balancing approaches to protecting confidential information, transparency of the functioning of the prosecutor's office and social and educational influence is analyzed.

Conclusion. It is proved that the actual task of improving the organizational and legal provision of prosecutors disciplinary responsibility is to improve the method of detection and encryption of confidential information that may be contained in decisions. Additionally, it was recommended to amend the Regulations on the procedure for the work of the Prosecutors' Qualifications and Disciplinary Commission with the aim of clarifying the availability of information on bringing prosecutors to disciplinary responsibility. A promising direction for further research is the justification of a method of preventing disciplinary misconduct among prosecutors.

Ключові слова: прокуратура, дисциплінарне провадження, дисциплінарне стягнення, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів, прозорість, справедливий суд

Ключевые слова: прокуратура, дисциплинарное производство, дисциплинарное взыскание, Квалификационно-дисциплинарная комиссия прокуроров, прозрачность, справедливый суд

Keywords: prosecutor's office, disciplinary proceedings, disciplinary sanction, Qualification-Disciplinary Commission of Prosecutors, transparency, fair trial

ВСТУП

Прокуратура є одним з опорних інститутів законності, правопорядку та захисту прав людини і національних інтересів в Україні. Водночас, у організації роботи прокуратури завжди був актуальним людських чинник, одним з проявів якого є допущення дисциплінарних порушень з боку прокурорів. Таким чином, актуальним завданням юриспруденції є обґрунтування організаційно-правових аспектів притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності. Організаційно-правове забезпечення діяльності прокуратури, зокрема, притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності досліджено у працях М. Ко-

сюти, А. Манькута О. Маслової, Є.Поповича та ін. Водночас, подальших досліджень вимагають окремі аспекти дисциплінарної відповідальності прокурорів у контексті оприлюднення рішень Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів.

МЕТА РОБОТИ полягає у обґрунтуванні організаційно-правових аспектів притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є теорія організаційно-правового забезпечення діяльності прокуратури.

Робота засновується на нормативно-правових та

підзаконних нормативних актах, наукових публікаціях у фахових юридичних виданнях, рішеннях Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів.

Дослідження виконане на основі системного підходу до обґрунтування системи організаційно-правових аспектів притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності. У ході дослідження використано методи контент-аналізу, порівняльного аналізу нормативно-правових та підзаконних актів, синтезу, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як справедливо зазначає Є. Попович, Реалізація покладених на органи прокуратури завдань можлива лише за умови належного виконання її працівниками своїх службових обов'язків та дотримання службової дисципліни. Одним із засобів забезпечення службової дисципліни в органах прокуратури є застосування до її працівників заходів дисциплінарного впливу [1, С. 22].

Погодимось А. Манькутом, котрий наголошує: «Юридична відповідальність є важливим елементом правового регулювання суспільних відносин, сутність якого полягає в цілеспрямованому впливі на поведінку індивідів за допомогою юридичних засобів. Завдяки цьому комплексному впливу стає можливим гідне впровадження суспільних відносин, надання їм певної системності й стабільності, уникнення різких загострень соціальних конфліктів, максимально можливе втілення принципів соціальної справедливості. Існування права як регулятора суспільних відносин у всі часи обумовлюється саме необхідністю підтримувати правопорядок у неоднорідному, сповненому внутрішніх протиріч суспільстві задля запобігання будь-яким небажаним відхиленням від встановлених правил поведінки» [2, С. 159].

Ст. 43 ЗУ «Про прокуратуру» [3] передбачає низку підстав для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження, зокрема, невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків; необґрунтоване звільнення з розглядом звернення; розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою прокуророві під час виконання повноважень; порушення встановленого законом порядку подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру; вчинення дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури; систематичне (два і більше разів протягом одного року) або одноразове грубе порушення правил прокурорської етики; порушення правил внутрішнього службового розпорядку; втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення; публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості.

Слід відзначити, що, згідно ч. 2 ст. 43 ЗУ «Про прокуратуру», притягнення прокурора до дисциплінарної

відповідальності не виключає можливості притягнення його до адміністративної чи кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом. Значний потенціал для забезпечення права на справедливий суд визначає ч. 3 ст. 43 ЗУ «Про прокуратуру»: «Виправдання особи або закриття стосовно неї судом кримінального провадження не може бути підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора, який здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та/або підтримання державного обвинувачення у цьому провадженні, крім випадків умисного порушення ним вимог законодавства чи неналежного виконання службових обов'язків».

Згідно ст. 44 ЗУ «Про прокуратуру», дисциплінарне провадження здійснюється Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів (далі – Комісія), робота якої регламентується Положенням «Про порядок роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів» (далі – Положення) [4].

Згідно п. 103 Положення, дисциплінарне провадження здійснюється за такими етапами: відкриття дисциплінарного провадження та проведення перевірки дисциплінарної скарги; розгляд висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора; прийняття рішення.

Наголосимо, що відкриття дисциплінарного провадження неможливе на засадах анонімності скажника чи відсутності у скарзі вказівки на конкретного прокурора, на дії якого подана скарга. Водночас, відкликання або відмова заявника від дисциплінарної скарги не може бути підставою для припинення дисциплінарного провадження, якщо дисциплінарну скаргу зареєстровано в Комісії. Дані положення свідчать про наявність збалансованого механізму досягнення справедливості та оптимізації роботи Комісії. Додатково цьому сприяють положення п. 118, згідно якого розгляд висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора відбувається на засадах змагальності.

Рішення про відкриття дисциплінарного провадження або відмову у його відкритті приймається членом Комісії. Після відкриття дисциплінарного провадження член Комісії проводить перевірку в межах обставин, повідомлених у дисциплінарній скарзі та складає висновок, який повинен містити інформацію про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора та виклад обставин, якими це підтверджується.

Згідно п. 112 Положення, під час дисциплінарного провадження членом Комісії забезпечується нерозголошення відомостей про особисте життя громадян без їх згоди та конфіденційної інформації про особу прокурора, яка міститься у дисциплінарній справі. Водночас, згідно п. 64 Положення, рішення Комісії підлягає оприлюдненню на її веб-сайті протягом трьох днів з дня його прийняття. Як впливає з п. 120 Положення, рішення у дисциплінарному провадженні має містити: прізвище, ім'я, по батькові та посаду прокурора, який притягується до дисциплінарної відповідальності; обставини, встановлені під час здійснення провадження; мотиви, з яких Комісія ухвалила рішення; суть рішення за наслідками розгляду із зазначенням виду дисциплінарного стягнення в разі його накладення.

дення; порядок і строк оскарження рішення.

У цьому контексті варто наголосити, що прокурор протягом одного року з дня накладення на нього дисциплінарного стягнення вважається таким, який притягувався до дисциплінарної відповідальності. Однак, до закінчення річного строку прокурор, який не допустив порушення законодавства, сумлінно й професійно здійснював свої службові обов'язки, може бути визнаний таким, який не притягувався до дисциплінарної відповідальності, за рішенням Комісії на підставі клопотання керівника відповідного органу прокуратури, але не раніше, ніж через шість місяців із дня накладення дисциплінарного стягнення у виді догани та не раніше, ніж закінчиться половина строку, визначеного Комісією, у разі накладення дисциплінарного стягнення у виді заборони на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду (крім Генерального прокурора).

На офіційному веб-сайті Комісії представлено базу даних [5], що вміщує інформацію про притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності, розміщену на виконання п.п. 64 та 124 Положення. База містить можливість пошуку за роком та видом стягнення, а також ключовими словами. На головній сторінці представлені записи у хронологічному порядку від останніх. Запис має наступну форму: прізвище, ім'я по батькові прокурора, стосовно якого здійснювалось провадження, дата розміщення запису, номер рішення (містить гіпертекстове посилання на рішення), посада прокурора на час прийняття рішення та вид стягнення. Розміщені рішення відповідають усім вимогам, передбаченим п.120 Положення. Останні з доступних записи у базі датовані серпнем 2017 р.

Слід звернути увагу, що окремі з елементів представленої у записях інформації мають конфіденційний характер. Згідно п. 2 ст. 2 ЗУ «Про інформацію» не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини. До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження. Окремі з цих даних знаходять висвітлення у рішеннях Комісії.

Наприклад, наступний запис містить дані стосовно стану здоров'я:

«...підтвердила медична сестра відділу матеріально-технічного забезпечення та побутового обслуговування Національної академії прокуратури України ОСОБА2, яка у доповідній записці вказала, що 3 квітня 2017 року о 14 годині 00 хвилин нею проведено медичний огляд ... у зв'язку із наявністю у нього різаної рани та забою м'яких тканин кисті лівої верхньої кінцівки».

Поряд з цим, при підготовці записів використовуються і методи шифрування конфіденційної інформації. Наприклад:

«... КОНФІДЕНЦІЙНА ІНФОРМАЦІЯ року народження, в органах прокуратури працює з липня 2003 року...».

Загалом, слід відзначити, що опублікування відомостей про розгляд дисциплінарних проваджень стосовно прокурорів є позитивним чинником прозорості прокуратури та стимулювання виховного впливу з боку суспільства, попередження можливих дисциплінарних проступків у майбутньому. Однак, дане питання вимагає подальших глибоких досліджень з метою попередження можливих порушень прав прокурорів.

ВИСНОВКИ

Отже, актуальним завданням удосконалення організаційно-правового забезпечення притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності є удосконалення методики виявлення та шифрування конфіденційної інформації, що може міститись у рішеннях.

Додатково можемо рекомендувати внести зміни до Положення «Про порядок роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів» з метою уточнення терміну доступності інформації про притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності.

Перспективним напрямком подальших досліджень є обґрунтування методики попередження вчинення дисциплінарних проступків серед прокурорів.

Список використаних джерел

1. Попович Є. Дисциплінарна відповідальність працівників органів прокуратури України: правові проблеми та шляхи їх вирішення. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 3. С. 22-26.
2. Манькут А. Поняття юридичної відповідальності працівників прокуратури. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 2. С. 158-161.
3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Станом на 28.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
4. Про порядок роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів: Положення від 27 квітня 2017 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP17027.html (дата звернення 15.12.2018).
5. Інформація про притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності. URL: <https://www.kdkp.gov.ua/punishment>
6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. Станом на 01.01.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

References

1. Popovych E. Disciplinary liability of the employees of the prosecutor's office of Ukraine: legal problems and ways of their solution. Bulletin of the National Academy of Public Prosecutor of Ukraine. 2012. № 3. pp. 22-26. (in Ukrainian).
2. Mankut A. The concept of legal liability of employees of the prosecutor's office. Entrepreneurship, economy and law. 2016. № 2. pp. 158-161. (in Ukrainian).
3. About the Prosecution: Law of Ukraine dated 14.10.2014. № 1697-VII. On the 28.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (in Ukrainian).
4. About the procedure for the work of the Prosecutor's Qualifications and Disciplinary Commission: Regulation of April 27, 2017. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP17027.html (in Ukrainian).
5. Information on bringing prosecutors to disciplinary responsibility. URL: <https://www.kdkp.gov.ua/punishment> (in Ukrainian).
6. About information: Law of Ukraine dated 02.10.1992 № 2657-XII. On the 01.01.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. (in Ukrainian).

ТКАЧЕНКОСергій Анатолійович
nukoblikaudit@inbox.ruд.е.н., доцент, в.о. ректора
Вищого навчального закладу
«Міжнародний технологічний
університет «Миколаївська
політехніка»

УДК 657

КОНСТРУКЦІЯ КОЕФІЦІЄНТІВ ПІДСИСТЕМИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ

DESIGN FACTORS SUBSYSTEM (FUNCTION) MANAGEMENT ACCOUNTING ESTIMATE (ANALYSIS) PRODUCT COMPETITIVENESS

ПОТИШНЯК

Олена Миколаївна

д.е.н., доцент, професор кафедри,
Харківський національний технічний
університет сільського господарства
ім. Петра Василенка

Обґрунтовано, що існує безліч невирішених питань, ключове місце серед яких займає проблема визначення конструкції (системи) показників оцінки конкурентоспроможності результатів, які характеризують економічну ефективність ринку збуту товарів-виробів фірми, що ґрунтуються на інформації (даних) функції управлінського обліку. Доведено, для об'єднання може бути використаний наступний перелік показників управлінського обліку аналізу конкурентоспроможності результатів за: нормативними параметрами; технічними параметрами; економічними параметрами; інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності. Зазначені показники оцінки конкурентоспроможності значно покращать процес дослідження економічної продуктивності ринку збуту готової продукції підприємства.

* * *

Доказано, что существует множество нерешённых задач, базовое место среди которых занимает проблема определения системы показателей оценки конкурентоспособности готовой продукции, характеризующих экономическую результативность рынка сбыта товаров-изделий фирмы, основанные на информации управленческого учёта. Обоснованно, для объединения может быть использован следующий перечень показателей управленческого учёта оценки конкурентоспособности продукции по: нормативным параметрам; техническим параметрам; экономическим параметрам; кумулятивный коэффициент конкурентоспособности. Указанные показатели оценки конкурентоспособности улучшат процесс исследования экономической продуктивности рынка сбыта результатов.

* * *

At this time in a number of enterprises there was a situation in which the indicators that characterize the competitiveness of products are not included in the system of indicators of managerial accounting of the effectiveness of the marketing market products of the enterprise and do not serve as a criterion for assessing the marketing activities of the enterprise is not consistent with the requirements that put forward the market to the sub of economic activity, as it creates conditions for achieving the best indicators in terms of the volume of manufactured products and the costs of its production, etc. for example, deterioration of product quality, which directly affects the efficiency of enterprise market. It seems necessary at each enterprise to develop such a system of indicators for assessing the competitiveness of products, which would create an opportunity to improve research on the effectiveness of the market sales. The basis of this system should be the so-called indicators of competitiveness assessment of products, which characterize the efficiency of the market sales of the subject of economic activity. It is very important to creatively approach the definition of a list of indicators of the efficiency of the company's sales market. An important prerequisite for the effectiveness of the company's sales market is as follows: the performance of each economic entity should stimulate what is essential for them in one or another market. Indicators for assessing the competitiveness of products should be established in a differentiated manner taking into account the useful effect and the price of consumption of products of each producer company. The system of these indicators should be simple and clear, which does not overload and does not complicate the list of indicators of managerial accounting of the study of the efficiency of the company's sales market. At the same time, a list of indicators is needed that would provide a sufficiently complete and objective assessment of the competitiveness of products. Therefore, it is necessary that the system of indicators for assessing the competitiveness of products quite real reflects the efficiency of the market sales of the company in this direction and the firm-producers would have a full opportunity to actively influence the indicators. It is also necessary that the system of indicators should be based on a progressive planning and accounting system and enterprise-based accounting and reporting systems. For businesses, the following can be used for performance evaluation management accounting product competitiveness by: normative parameters; technical parameters; economic parameters; integral indicator of competitiveness. These indicators assess the competitiveness improve process efficiency market research enterprise.

Ключові слова: аналіз, готова продукція, економічна ефективність, конкурентоспроможність, обліково-економічне забезпечення, оцінка, підприємство, підсистема, показник, ринок збуту, управлінський облік й ціль

Ключевые слова: анализ, готовая продукция, конкурентоспособность, оценка, предприятие, показатель, рынок сбыта, управленческий учёт, учётно-экономическое обеспечение, функция, экономическая эффективность

Keywords: analysis, finished products, economic efficiency, competitiveness, accounting and economic provision, association, estimation, industrial enterprise, subsystem, indicator, sales market, managerial accounting, function, target (goal)

ВСТУП

За сучасних світових інтеграційних процесів у Міжнародній економіці, як на практичному, так й на теоретичному рівні, виникає безліч проблем. Без сумніву, однією із них виступає розробка та впровадження у практичну діяльність системи показників оцінки конкурентоспроможності готової продукції, які б у повній мірі характеризували економічну ефективність ринку збуту товарів-виробів фірми, що ґрунтуються на інформаційних даних функції (підсистеми) управлінського (внутрішньогосподарського) обліку тощо.

Розглянувши теоретичні джерела таких дослідників як П.Й. Атамас [1], М.С. Борисова [2], С.Ф. Голов [3], А.П. Грінко [4], І.Д. Дьоміна, С.М. Меркущенко [5], К. Друрі [6], С.В. Євсєєнко, Ю.В. Купріянов [7], Р. Каплан, Д. Нортон [8], Т.П. Карпова [9], М.О. Кизим, А.А. Пилипенко, В.А. Зінченко [10], В.С. Левін [11], М. Мейєр [12], Е. Нілі, К. Адамс, М. Кеннерлі [13], Т.М. Сторожук [14], Б. Фелпс [15], Л.В. Фролова [16], С.Д. Юшкова [17] та інших, можливо упевнено зробити висновок, що існує безліч невирішених питань, ключове місце серед яких займає проблема визначення системи показників оцінки конкурентоспроможності готової продукції, які характеризують економічну ефективність ринку збуту товарів-виробів фірми, що ґрунтуються на інформації функції внутрішньогосподарського обліку тощо.

МЕТА РОБОТИ виступає у визначенні переліку показників (коефіцієнтів) підсистеми (функції) внутрішньогосподарського (управлінського) обліку таксування (кваліметрії) конкурентоспроможності готової продукції підприємства промислової.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретично-методологічною базою статті виступає діалектичний метод та основні положення теорії системи управління, маркетингу, управлінського обліку. У процесі дослідження використовувалися наступні методи, такі як: *абстрактно-логічний* (для теоретично-методологічного узагальнення й формулювання висновків); *монографічний* (при дослідженні теоретично-методологічних думок метод управління, маркетингу, управлінського обліку).

РЕЗУЛЬТАТИ

Використання інформаційних даних підсистеми управлінського обліку у дослідженні економічної ефективності ринку збуту готової продукції підприємства (об'єднання) у першу чергу передбачає, що діяльність фірми-продуцента промислових видів готової продукції повинна оцінюватися не тільки за показниками, які характеризують виробничо-збутову діяльність підприємства (об'єднання), але й за показниками, які надають оцінку конкурентоспроможності готової продукції. Дані показники повинні бути включені у перелік коефіцієнтів функції управлінського обліку підприємства.

Саме на такій точці зору стоять керівники підприємств (об'єднань), які прямо вказують на той факт, що для повноцінного дослідження економічної ефективності ринку збуту готової продукції підприємства

(об'єднання), вирішальне значення має розробка системи показників підсистеми (функції) управлінського обліку оцінки конкурентоспроможності готової продукції тощо.

Потреба включення показників оцінки конкурентоспроможності готової продукції у загальну систему показників підсистеми управлінського обліку дослідження економічної ефективності (оперативності) ринку збуту готової продукції підприємства (об'єднання) та використання їх поряд з іншими показниками для оцінки економічної ефективності (результативності) ринку збуту готової продукції підприємства (об'єднання) випливає із тієї теоретично-методологічної передумови, що економічна ефективність (продуктивність) ринку збуту готової продукції підприємства (об'єднання) і конкурентоспроможність готової продукції знаходяться у взаємному зв'язку та взаємній залежності. Ці зв'язки й взаємозалежності можуть діяти не тільки у одному, але й у протилежних напрямках розвитку. Однак, чинники (фактори) впливу, які діють у протилежних напрямках розвитку, не антагоністичні та можуть бути переборені у інтересах промислового підприємства (об'єднання).

У цей час на ряді підприємств (об'єднань) склалося таке положення, при якому показники, які характеризують конкурентоспроможність готової продукції не входять у систему показників підсистеми (функції) управлінського обліку дослідження економічної ефективності (дієвості) ринку збуту готової продукції підприємства (об'єднання) і не слугують критерієм оцінки маркетингової (виробничо-збутової) діяльності об'єднання (підприємства), на наш погляд, не узгоджується із вимогами, які висуває сучасний ринок до суб'єктів виробничо-господарської діяльності, тому що створює умови для досягнення кращих показників за обсягом виготовленої готової продукції та витратами на її виробництво тощо за рахунок, наприклад, погіршення якісних характеристик і технічних параметрів готової продукції, що безпосередньо впливає на економічну ефективність (результативність) ринку збуту готової продукції підприємства та об'єднання.

Тому, уявляється потрібним на кожному підприємстві і об'єднанні розробити таку систему показників (ознак) оцінки конкурентоспроможності готової продукції, яка створювала б можливість покращити дослідження економічної ефективності (продуктивності) ринку збуту готової продукції тощо.

У фундамент (першооснову) даної системи повинні бути покладені так звані показники (коефіцієнти) оцінки конкурентоспроможності готової продукції, які характеризують економічну ефективність (дієвість) ринку збуту готової продукції суб'єкта виробничо-господарської діяльності та інше.

Дуже важливо творчо підходити до визначення переліку показників економічної ефективності (продуктивності) ринку збуту готової продукції підприємства (об'єднання). На наш погляд, важлива початкова передумова економічної ефективності (дієвості) ринку збуту готової продукції підприємства (об'єднання) виступає у наступному: показники роботи кожного суб'єкта виробничо-господарської діяльності по-

винні стимулювати те, що виступає головним для них на тому або іншому ринку. Показники оцінки конкурентоспроможності готової продукції потрібно встановлювати диференційовано із урахуванням корисного економічного ефекту (результату) і ціни споживання готової продукції кожної фірми-продуцента. Система цих показників повинна бути простою та наочною, яка не перевантажує і не ускладнює перелік показників підсистеми (функції) управлінського обліку дослідження економічної ефективності (результативності) ринку збуту готової продукції підприємства (об'єднання). Разом із тим потрібен такий перелік показників, за допомогою якого можливо було б надати досить повну та об'єктивну оцінку конкурентоспроможності готової продукції. Тому потрібно, щоб система показників оцінки конкурентоспроможності готової продукції досить реально відображала економічну ефективність (оперативність) ринку збуту готової продукції підприємства (об'єднання) у цьому напрямку розвитку і фірми-продуценти мали б повну можливість активно впливати на показники. Також потрібно, щоб система показників ґрунтувалася б на прогресивній планово-розрахунковій базі та встановлених на підприємствах (об'єднаннях) системах бухгалтерського обліку й звітності.

ВИСНОВКИ

Зокрема, для промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань може бути використаний наступний перелік показників підсистеми (функції) управлінського обліку оцінки конкурентоспроможності готової продукції за: нормативними параметрами; технічними параметрами; економічно дієвими (ефективними) параметрами; інтегральний (кумулятивний) коефіцієнт (показник) конкурентоспроможності. Зазначені коефіцієнти (показники) оцінки конкурентоспроможності покращать процес дослідження економічної ефективності (результативності) ринку збуту готової продукції підприємства.

Список використаних джерел

1. Атамас П.І. Управлінський облік. Київ, 2006. 440 с.
2. Борисова М.С. Стратегическое управление жизне-способностью организации на основе применения системы сбалансированных показателей. Москва, 2016. 199 с.
3. Голов С.Ф. Управлінський облік. Київ, 2003. 704 с.
4. Гринько А.П. Теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку відтворення основного капіталу в умовах нової управлінської парадигми. Харків, 2015. 328 с.
5. Дёмина И. Д., Меркущенко С. Н. Теория и практика применения современных методов учёта затрат и калькулирования себестоимости продукции. Москва, 2015. 109 с.
6. Друри К. Управленческий учёт для бизнес-решений: пер. с англ. Москва, 2003. 655 с.
7. Евсеев С. В., Куприянов Ю. В. Стратегическое управление региональными бизнес-системами. Омск, 2018. 159 с.
8. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. Москва, 2003. 446 с.
9. Карпова Т.П. Управленческий учёт. Москва, 2003. 350 с.
10. Кизим М.О., Пилипенко А.А., Зінченко В.А. Збалансо-

вана система показників. Харків, 2007. 192 с.

11. Левин В.С. Предпринимателю о бухгалтерском учёте и финансовом анализе. Харьков, 1992. 112 с.

12. Мейер М. Оценка эффективности бизнеса: пер. с англ. Москва, 2004. 272 с.

13. Нили Э., Адамс К., Кеннерли М. Призма эффективности: карта сбалансированных показателей для измерения успеха в бизнесе и управления им: пер. с англ. Днепропетровск, 2003. 400 с.

14. Сторожук Т.М. Теоретико-методологічні аспекти формування облікової політики підприємств. Ірпін, 2011. 460 с.

15. Фелпс Б. Умные бизнес-показатели: система измерения эффективности как важный элемент менеджмента: пер. с англ. Днепропетровск, 2004. 312 с.

16. Фролова Л.В. Механізми логістичного управління торговельним підприємством. Донецьк, 2005. 322 с.

17. Юшкова С.Д. Взаимодействие систем контроля банков и заёмщиков в кредитных процессах: диссертация ... доктора экономических наук: 08.00.12. Москва, 2016. 384 с.

References

1. Atamas P.Y. Management accounting. Kyiv, 2006. 440 p. (in Ukrainian).
2. Borisova M.S. Strategic organization viability management based on the use of a balanced scorecard. Moscow, 2016. 199 p. (in Russian).
3. Holov S.F. Management accounting. Kyiv, 2003. 704 p. (in Ukrainian).
4. Hrinko A.P. Theoretical and methodological principles of accounting of reproduction of fixed capital in the conditions of a new management paradigm. Kharkiv, 2015. 328 p. (in Ukrainian).
5. Dyomina I.D., Merkushev S.N. The theory and practice of applying modern methods of cost accounting and calculating the cost of production. Moscow, 2015. 109 p. (in Russian).
6. Druri K. Management accounting for business decisions. Moscow, 2003. 655 p. (in Russian).
7. Evseenko S.V., Kupriyanov Yu.V. Strategic management of regional business systems. Omsk, 2018. 159 p. (in Russian).
8. Kaplan R., Norton D. The Balanced Scorecard. Moscow, 2003. 446 p. (in Russian).
9. Karpova T.P. Management Accounting. Moscow, 2003. 350 p. (in Russian).
10. Kyzym M.O., Pylypenko A.A., Zinchenko V.A. The Balanced Scorecard. Kharkiv, 2007. 192 p. (in Ukrainian).
11. Levin V.S. To the entrepreneurial in accounting and financial analysis. Kharkiv, 1992. 112 p. (in Russian).
12. Meyer M. Evaluation of business performance. Moscow, 2004. 272 p. (in Russian).
13. Nili E., Adams K., Kennerli M. Performance prism: a balanced scorecard for measuring and managing business success. Dnepropetrovsk, 2003. 400 p. (in Russian).
14. Storozhuk T.M. Theoretical and methodological aspects of enterprise accounting policy formation. Irpin, 2011. 460 p. (in Ukrainian).
15. Felps B. Smart business indicators: performance measurement system as an important element of management. Dnepropetrovsk, 2004. 312 p. (in Russian).
16. Frolova L.V. Mechanisms of logistic management of a trading enterprise. Donetsk, 2005. 322 p. (in Ukrainian).
17. Yushkova S.D. The interaction of control systems of banks and borrowers in the credit process: dissertation ... doctor economic sciences: 08.00.12. Moscow, 2016. 384 p. (in Russian).

ЖУК

Лілія Володимирівна
liliia.v.zhuk@lpnu.ua

УДК 378.1

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИINFORMATION SUPPORT OF SCIENTIFIC AND SCIENTIFIC-TECHNICAL
ACTIVITY AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

к.т.н., доцент, начальник
науково-дослідної частини,
Національний університет
"Львівська політехніка"

У статті проаналізовано особливості інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності у закладах вищої освіти. Інформаційне забезпечення розглянуто як підсистему у системі наукової і науково-технічної діяльності, яка у взаємодії з іншими підсистемами, а також із компонентами зовнішнього середовища, забезпечує функціонування та результативність системи; запропоновано модель взаємодії. Систематизовано інформаційні ресурси наукової і науково-технічної діяльності за напрямом використання.

Показано, що наявність та рівень розвитку інформаційних ресурсів, сервісів та систем, а також ефективність їх використання свідчать про здатність закладу вищої освіти створювати конкурентоспроможну наукову продукцію, та досягати стратегічних цілей щодо розвитку освітнього, наукового та інноваційного потенціалу.

* * *

В статье проанализированы особенности информационного обеспечения научной и научно-технической деятельности в высших учебных заведениях. Информационное обеспечение рассмотрено в качестве подсистемы в системе научной и научно-технической деятельности, которая во взаимодействии с другими подсистемами, а также с компонентами внешней среды, обеспечивает функционирование и результативность системы; предложена модель взаимодействия. Систематизированы информационные ресурсы научной и научно-технической деятельности за сферой использования. Показано, что наличие и уровень развития информационных ресурсов, сервисов и систем, а также эффективность их использования, свидетельствуют о способности высшего учебного заведения создавать конкурентоспособную научную продукцию, и достигать стратегических целей по развитию образовательного, научного и инновационного потенциала.

* * *

The article analyzes the peculiarities of information support of scientific and scientific-technical activity at Higher Educational Establishments. Information support is considered as a subsystem in the system of scientific and scientific-technical activity, which, in interaction with other subsystems (normative, personnel, organizational, financial-economic, material-technical, marketing, metrological support), as well as with components of the external environment, ensures the system functioning and performance; the model of interaction is proposed. It is proposed to consider the subsystem of information support as a set of data and means available at Higher Educational Establishment regarding the organization, storage, accumulation, processing and use of scientific information, as well as measures for the transfer and exchange of this information among the interested individuals: scientific and scientific-pedagogical staffs, doctoral students, postgraduate students, students within HEE and external stakeholders. As part of the subsystem of information support of scientific and scientific-technical activity, the collection of information resources of scientific and scientific-technical activity and information services and systems that provide the possibility of work (access and processing) with electronic information resources is considered. The information resources of scientific and scientific-technical activity in the field of use are systematized (scientific; educational-curricular; informational resources that regulate scientific and scientific-technical activity; information resources that reflect the essence and effectiveness of the scientific and scientific-technical activity). It is shown that the availability and level of information resources, services and systems development, as well as the efficiency of their use, are important characteristics of scientific and scientific-technical activity, which prove the ability of Higher Educational Establishment to create competitive scientific products and to achieve strategic goals concerning the development of educational, scientific and innovation potential.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, наукова і науково-технічна діяльність, заклади вищої освіти

Ключевые слова: информационное обеспечение, научная и научно-техническая деятельность, высшие учебные заведения

Keywords: information support, scientific and scientific-technical activity, Higher Educational Establishments

ВСТУП

Інформаційне забезпечення відіграє одну з визначальних ролей у провадженні наукової і науково-технічної діяльності (ННТД) у закладах вищої освіти (ЗВО): сприяє отриманню найновішої інформації про глобальні технологічні тренди та результати досліджень за обраною тематикою інших учених, комунікуванню окремих науковців та наукових колективів незалежно від географічного розташування, є інструментом отримання нових наукових результатів, їх систематизування, оприлюднення та обміну. Дослідженню інформаційного забезпечення ЗВО присвячено публікації О.В. Співаковського, М. Вінника, Ю. Тарасіч, Я.А. Пилипа, Л.В. Цок, О.Б. Тачинської, Т.В. Степашкіної, Л. Бакуменко та ін. [1-3]. Однак, питання інформаційного забез-

печення наукової і науково-технічної діяльності не знайшло достатнього відображення, а, отже, потребує докладного вивчення.

МЕТОЮ СТАТТІ є аналізування особливостей інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності у ЗВО та систематизація інформаційних ресурсів, що використовуються для реалізування ННТД.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, Internet-ресурси, нормативно-правові документи України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Наукова і науково-технічна діяльність (ННТД) є

складною системою, що складається із сукупності елементів (компонентів, підсистем) та процесів, що взаємодіють між собою. Система ННТД зорієнтована на отримання фундаментальних і прикладних результатів, науково-технічних розробок, збереження і розвиток наукового потенціалу, розвиток міжнародної наукової співпраці, інтеграцію освіти і науки. Процес функціонування системи – це процес, який забезпечує результат, очікуваний від системи, і який полягає у складній взаємодії процесів, здійснюваних підсистемами та елементами системи [4].

Інформаційне забезпечення є однією із підсистем ННТД [5]. Вона взаємодіє з іншими підсистемами (нормативного, кадрового, організаційного, фінансово-економічного, матеріального, маркетингового, метрологічного забезпечення), забезпечуючи функціонування та результативність системи ННТД [5].

На підставі узагальнення наукових джерел [6, 7] та власних наукових досліджень підсистему інформаційного забезпечення системи ННТД ЗВО слід тлумачити як сукупність наявних у ЗВО даних та засобів стосовно організування, зберігання, накопичення, опрацювання і використання наукової інформації, а також заходів з передавання та обміну цією інформацією між зацікавленими особами: науковими та науково-педагогічними працівниками, докторантами, аспірантами, студентами всередині ЗВО та зовнішніми стейкхолдерами.

Підсистема інформаційного забезпечення ННТД включає сукупність інформаційних ресурсів ННТД та інформаційних сервісів та систем¹, які надають можливість роботи (доступу та опрацювання) з електронними інформаційними ресурсами. Структуру підсистеми інформаційного забезпечення ННТД наведено на рис. 1.

Проведені дослідження дають змогу класифікувати інформаційні ресурси ННТД за напрямом використання на: наукові; навчально-методичні; інформаційні ресурси, які регулюють ННТД; інформаційні ресурси, які відображають сутність та результативність ННТД ЗВО. Кожна з цих складових включає електронні інформаційні ресурси та друковані інформаційні ресурси (на паперових носіях).

До наукових інформаційних ресурсів, що є складовими підсистеми інформаційного забезпечення ННТД слід віднести наукові періодичні та неперіодичні видання, видавцями яких є безпосередньо ЗВО, а також видання, які ЗВО отримує від інших закладів, наукових установ, інших видавців. Надходження зовнішніх інформаційних ресурсів здійснюється, як правило, в межах бібліотечного обміну та на підставі закупівель. До наукових інформаційних ресурсів належать й відкриті електронні архіви наукових праць і кваліфікаційних робіт працівників, докторантів, аспірантів ЗВО (інституційні репозитарії).

¹ Зважаючи на ознаку ієрархічності систем, інформаційні системи у даному дослідженні за своєю сутністю є компонентом підсистеми інформаційного забезпечення. Термін «інформаційна система» вживається із врахуванням окремої функціональної ролі цього компонента. Тобто цей компонент підсистеми інформаційного забезпечення є окремою системою, яка складається із сукупності простіших взаємопов'язаних компонентів (систем нижчого рівня).

Інформаційні ресурси включають також навчально-методичні видання: друковані та навчально-методичні матеріали програмних систем підтримки процесу дистанційного навчання, призначені для здобувачів вищої освіти другого та третього (освітньо-наукового) рівнів – підручники та навчальні посібники, методичні матеріали до практичних і лабораторних занять, семестрові завдання для самостійної роботи студентів, матеріали поточного та підсумкового контролю, матеріали для самостійного опрацювання тощо.

До інформаційних ресурсів, які регулюють ННТД у ЗВО, віднесено положення, регламенти та інші нормативні документи, розроблені та впроваджені у ЗВО, а також накази та розпорядження. До цього виду ресурсів слід віднести також зовнішні інформаційні ресурси стосовно регулювання ННТД (зокрема, законодавчі та нормативно-правові акти), які надходять до ЗВО на підставі щорічної передплати, зокрема, «Офіційного вісника України», «Урядового кур'єра», а також видання, що містять міжнародні, національні та галузеві стандарти, які закуповує ЗВО.

Інформаційними ресурси, які відображають сутність та результативність ННТД у ЗВО, запропоновано вважати, зокрема, інформаційне наповнення офіційного сайту ЗВО в частині ННТД: наприклад, розміщення інформації стосовно наукових та науково-технічних заходів, які проводяться у ЗВО, напрямів наукових досліджень, основних результатів ННТД, а також стосовно організаційного супроводу науково-дослідних робіт (типові проекти договорів, у тому числі форм технічного завдання та календарного плану, порядок оформлення документів на виконання НДР, порядок оформлення документів для отримання прав інтелектуальної власності тощо) та підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів.

Роботу з інформаційними ресурсами (зовнішніми та внутрішніми) уможливлюють інформаційні сервіси та системи. Вони поділяються на: інформаційні сервіси, які забезпечують роботу (доступ та використання) із зовнішніми електронними інформаційними ресурсами; інформаційні сервіси, які забезпечують роботу із внутрішніми електронними інформаційними ресурсами; інформаційні сервіси, які забезпечують взаємодію між зовнішніми та внутрішніми інформаційними сервісами.

Перший із означених видів сервісів та систем надає можливість роботи із зовнішніми електронними інформаційними ресурсами – відкритого доступу, обмеженого доступу (як, наприклад, Scopus та Web of Science), а також є інструментом для наукового комунікування.

Системи з використання внутрішніх електронних ресурсів забезпечують внутрішню взаємодію – в першу чергу, шляхом використання електронної пошти (наприклад, для розсилання у підрозділі ЗВО наказів та розпоряджень, виданих у ЗВО, стосовно провадження ННТД). Слід зазначити, що системи з підтримки наукового комунікування є інформаційними системами, що забезпечують взаємодію одночасно із зовнішніми та внутрішніми ресурсами. Прикладами підтримки зовнішнього комунікування є, наприклад, проведення відеоконференцій та забезпечення інформаційного обміну із зовнішнім середовищем шляхом використання електронної пошти.

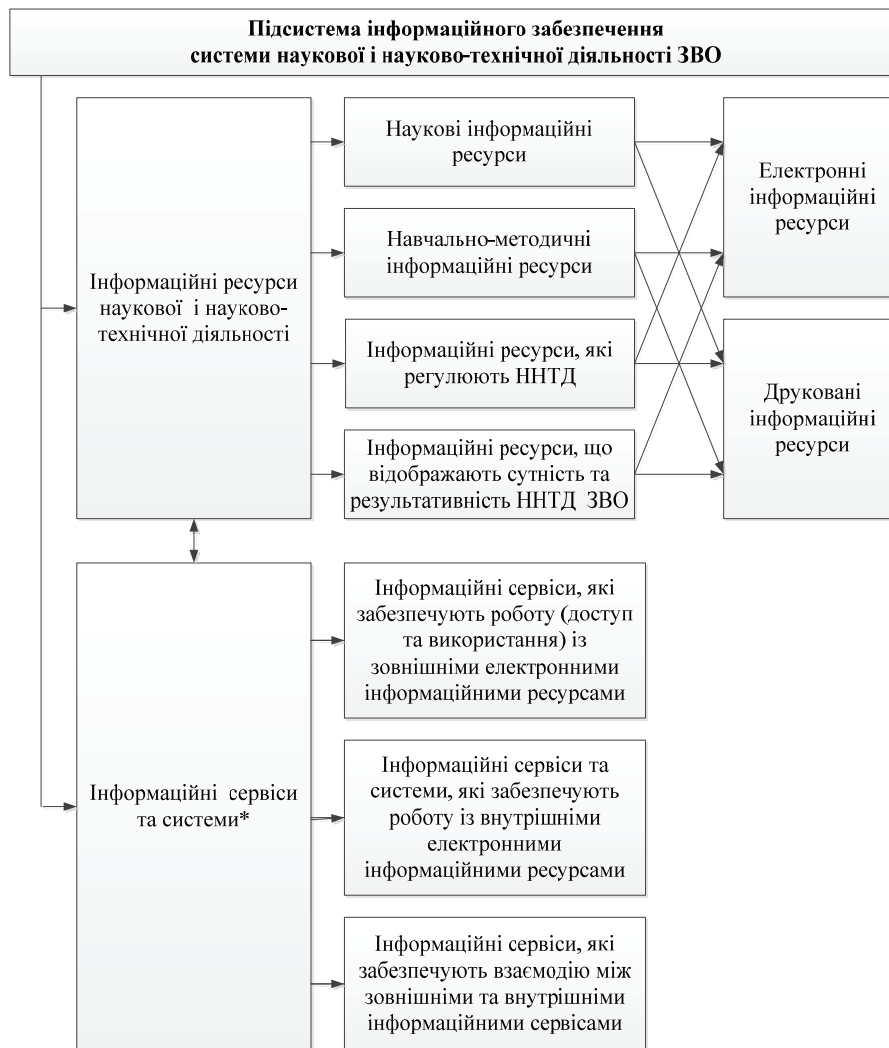

Рис. 1. Структура підсистеми інформаційного забезпечення ННТД

До інформаційних сервісів та систем, що забезпечують роботу із внутрішніми інформаційними ресурсами, пропонується віднести інформаційні платформи наукових періодичних видань, наукових конференцій, веб-сайти ЗВО (за розділами «Наукова діяльність», «Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів» тощо), інформаційні платформи програмних систем підтримки процесу дистанційного навчання, а також програмні та програмно-апаратні комплекси із забезпечення наукових досліджень (які, наприклад, надають можливість здійснювати математичне моделювання об'єктів чи процесів під час проведення наукового дослідження), інформаційні сервіси з опрацювання документів електронних наукових архівів (дисертацій, наукових праць). Важливу роль для узагальнення інформації як однієї із складових безперервного процесу функціонування університету мають інформаційні системи з опрацювання та аналізування щорічних наукових і науково-технічних результатів ЗВО. Такі системи розроблено, зокрема в НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національному університеті «Львівська політехніка». Впровадження таких сервісів надає можливість формування звітів кафедр та наукових підрозділів про результати ННТД в автоматизованій системі, та оптимізує процедуру щорічної звітності.

Слід зазначити, що у таких ЗВО, як Львівська по-

літехніка та Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка розроблено та впроваджено системи з аналітичного опрацювання бібліометричних показників працівників ЗВО, представлених у наукометричних базах Scopus, Web of Science. Це дає змогу здійснювати періодичне порівняльне аналізування результативності працівників (середнього h-індекса за кафедрами, інститутами (факультетами)), що є дієвим стимулюючим чинником наукової результативності працівників.

Підсистема інформаційного забезпечення взаємодіє з усіма іншими підсистемами системи ННТД та із компонентами зовнішнього середовища. Пропоновану модель взаємодії наведено на рис. 2.

Взаємодія підсистеми з іншими підсистемами системи ННТД полягає у забезпеченні цих підсистем інформаційними ресурсами, що регулюють різні аспекти ННТД, а також у забезпеченні науковою інформацією наукових і науково-педагогічних працівників (які є складовою підсистеми кадрового забезпечення та інших суб'єктів ННТД), можливостями опрацювання наукових результатів, а також наукового комунікування.

Виконані дослідження свідчать, що підсистема інформаційного забезпечення взаємодіє із зовнішніми науковими інформаційними ресурсами, із зовнішніми інформаційними ресурсами, які регулюють ННТД та зовнішніми сервісами і системами.

Рис. 2. Модель взаємодії підсистеми інформаційного забезпечення з іншими підсистемами системи ННТД та із компонентами зовнішнього середовища

До зовнішніх наукових інформаційних ресурсів пропонуємо віднести, зокрема, відкриті електронні наукові інформаційні ресурси – ресурси, до яких надано безперешкодний, без фінансових, юридичних або технічних бар'єрів доступ в середовищі Інтернет [8]. Такими ресурсами є, наприклад, повнотекстові та реферативні науково-інформаційні ресурси наукових бібліотек, фондів, Всеукраїнського академічного репозитарію, інституційних репозитаріїв інших ЗВО (зовнішніх стосовно ЗВО, система ННТД якого є об'єктом дослідження).

Як зазначає Т.О. Ярошенко [9], відкритий доступ (Open Access) до інформації є визначальною моделлю наукової комунікації в сучасному інформаційному суспільстві. Основними причинами, які зумовили необхідність виникнення та розвитку такої моделі, стали, зокрема, висока вартість передплати наукових журналів (визначається тисячами доларів за рік), та бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. У Будапештській ініціативі відкритого доступу (BOAI, 2001 р.) [10] формалізовано основні принципи відкритого доступу:

- безкоштовний онлайн-доступ до наукової літератури;
- вільне використання для досліджень, навчання та інших цілей;
- право автора на контроль над своєю роботою і право на посилання та цитування.

Зацікавленими сторонами відкритого доступу є практично усі учасники процесу наукової комунікації: науковці, видавці, бібліотеки: кожен з них отримує певні переваги. Для науковців такими перевагами

є активне поширення їхніх робіт, а отже, збільшення цитування та наукового авторитету. Для видавців – це ширша присутність та видимість видання, зростання цитування та підвищення імпакт-фактора. Для бібліотек – доступ до джерел наукової інформації, якісне задоволення інформаційних потреб користувачів [11].

До зовнішніх електронних ресурсів слід віднести також і наукові інформаційні ресурси обмеженого (наприклад, за часом, за IP-адресою) використання – доступ до таких ресурсів надається на визначений період, зазвичай від одного місяця до одного року. Прикладами таких інформаційних ресурсів є реферативні бази Scopus, Web of Science та інші. Доступ до цих ресурсів забезпечують установи, які отримують від видавничих компаній тестовий доступ, або передплачують його. В Україні такими установами є, зокрема, Національна бібліотека України імені Вернадського, Державна науково-технічна бібліотека України, асоціація «Інформатіо-Консорціум». Впродовж 2018 р. за підтримки МОН України за кошти державного бюджету доступ до наукометричної бази даних Scopus на конкурсній основі отримали 67 ЗВО, до Web of Science – 64 ЗВО. У 2019 р. кількість таких ЗВО зростає: 135 університетів матимуть доступ до Scopus та 105 – до Web of Science [12].

Необхідно зазначити, що важливою складовою зовнішніх інформаційних ресурсів є електронні інформаційні ресурси, які забезпечують аналітичне опрацювання наукових видань та наукових праць на основі сукупності бібліометричних індикаторів: кількості наукових праць (монографій, статей, матеріалів конференцій), кількості посилань на ці публікації, імпакт-

фактори журналів тощо).

До зовнішніх електронних ресурсів, які регулюють ННТД, віднесено Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, накази центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки України, та інших центральних органів виконавчої влади, а також міжнародні, національні та галузеві стандарти, які встановлюють комплекс норм, правил та вимог при провадженні ННТД.

Зовнішні сервіси та системи взаємодіють із підсистемою інформаційного забезпечення, а саме із внутрішніми сервісами та системами, створюючи можливість інформаційного обміну та комунікування.

ВИСНОВКИ

Рівень забезпечення інформаційними ресурсами, наявність та розвиненість сервісів та систем, а також ефективність їх використання є важливими характеристиками ННТД, які свідчать про здатність ЗВО створювати конкурентоздатну наукову продукцію, та досягати стратегічних цілей стосовно розвитку освітнього, наукового та інноваційного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Співаковський О.В., Вінник М.О., Тарасіч Ю.Г. Побудова ІКТ інфраструктури ВНЗ: проблеми та шляхи вирішення // Інформаційні технології і засоби навчання. 2014. Т. 39. Вип. 1. С. 99-116.
2. Пилип Я.А. Сучасні бібліотечно-інформаційні технології підтримки навчальної та наукової діяльності ВНЗ (з досвіду роботи) // Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону "Про вищу освіту" та інформатизації суспільства: матеріали всеукр. наук. конф., Івано-Франківськ, 16-19 черв. 2015 р. Івано-Франківськ, 2015. С. 220-231.
3. Бакуменко Л. Корпоративні інституціональні репозитарії бібліотек вищих навчальних закладів: відкритий доступ до наукових публікацій // Вісник Книжкової палати. 2012. № 10. С. 18-21.
4. Кузьмін О.Є., Жук Л.В. Формування та використання системи наукової діяльності у вищих навчальних закладах України // Бізнес Інформ. 2017. № 11. С. 168-173.
5. Кузьмін О., Мельник О., Жук Л. Концептуальна модель формування та розвитку систем наукової і науково-технічної діяльності у закладах вищої освіти // Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 3/1. С. 4-8.
6. Босак А.О., Босак О.А. Інформаційно-комунікаційне забезпечення функціонування інноваційних підприємств // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 19-21 трав. 2011 р.). Львів: Вид-во Львів. політехніки. 2011. С. 211.
7. Ковальчук В.В. Механізм управління інформаційними ресурсами промислових підприємств: автореферат ... канд. економ. наук: 08.06.01 / Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2006. 20 с.
8. Manista F. "Open don't mean free": A reflection on the potential advantages and disadvantages of publishing research via open access // Journal of Librarianship and Scholarly Communication. 2012. Vol. 1, № 2. URL: <http://jlscc-pub.org/jlscc/vol1/iss2/4>
9. Ярошенко Т. Вільний доступ до інформації: нова модель наукової комунікації в інформаційному суспільстві // Наукові праці. Серія: Комп'ютерні технології / Чорноморський національний університет імені Петра Могили. 2007. Т. 68, вип. 55. С. 226-234. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=10&s=9&t=68>
10. Budapest Open Access Initiative. February 14, 2002 Budapest, Hungary. URL: [https://www.budapestopenaccess](https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read)

[initiative.org/read](https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read)

11. Відкритий доступ до наукової інформації: хто, для чого і як // Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського". URL: <https://kpi.ua/1634-2>

12. МОН вдвічі збільшило кількість вишів та наукових установ, які отримали за кошти бюджету передплату на Scopus і Web of Science, - опубліковано наказ з їх переліком // Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-vdvichi-zbilshilo-kilkist-vishiv-ta-naukovih-ustanov-yaki-otrimali-za-koshti-byudzhetu-peredplatu-na-scopus-i-web-science-opublikovano-nakaz-z-yih-perelikom>

References

1. Spivakovskiy O. V., Vinnyk M. O., Tarasich Yu. H. To the problem of ICT management in higher educational institutions. Information Technologies and Learning Tools. 2014. Vol. 39, Issue 1. pp. 99-116 (in Ukrainian).
2. Pylyp Ya.A. Modern library information technologies supporting higher educational institutions educational and research work (from work experience) // Libraries of higher educational institutions of Ukraine in the process of the Law on Higher Education implementation and implementation of society: materials of All-Ukrainian sci. conf., Ivano-Frankivsk, June 16-19. 2015. Ivano-Frankivsk, 2015. pp. 220-231 (in Ukrainian).
3. Bakumenko L. Corporate institutional repositories of higher educational institutions' libraries: open access to scientific papers. Bulletin of the Book Chamber. 2012. № 10. pp. 18-22 (in Ukrainian).
4. Kuzmin O.Ye., Zhuk L.V. The Formation and use of the system of scientific activity in the higher educational institutions of Ukraine. Business Inform. 2017. № 11. pp. 168-173 (in Ukrainian).
5. Kuzmin O.Ye., Melnyk O.H., Zhuk L.V. Conceptual model for formation and development of scientific and scientific-technical activities in higher education institutions. Economics. Finance. Law. 2018. № 3/1. pp. 4-8 (in Ukrainian).
6. Bosak A.O., Bosak O.A. Information and communication support of innovative enterprises. The problems of innovation infrastructures formation and development: proc. of Intern. sci. and practice conf. (Lviv, May 19-21 2011). Lviv: Lviv Polytechnic Publishing. 2011. P. 211 (in Ukrainian).
7. Kovalchuk V.V. Mechanism of information resources management for industrial enterprises: dissertation abstract ... candidate economic sciences: 08.06.01 / Khmelnytskyi National University. Khmelnytskyi, 2006. 20 p. (in Ukrainian).
8. Manista F. "Open don't mean free": A reflection on the potential advantages and disadvantages of publishing research via open access // Journal of Librarianship and Scholarly Communication. 2012. Vol. 1, № 2. URL: <http://jlscc-pub.org/jlscc/vol1/iss2/4>
9. Yaroshenko T. Free access to information: new model of science communication in information society // Scientific Works. Series: Computer technology / Petro Mohyla Black Sea National University. 2007. Vol. 68, Issue 55. pp. 226-234. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=10&s=9&t=68> (in Ukrainian).
10. Budapest Open Access Initiative. February 14, 2002 Budapest, Hungary. URL: [https://www.budapestopenaccess](https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read)
11. Open access to scientific information: who, what for and how // National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute". URL: <https://kpi.ua/1634-2> (in Ukrainian).
12. Ministry of Education and Science doubled number of higher education and scientific institutions that were given Scopus and Web of Science subscription from government budget: list of them published // Ministry of Education and Science of Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-vdvichi-zbilshilo-kilkist-vishiv-ta-naukovih-ustanov-yaki-otrimali-za-koshti-byudzhetu-peredplatu-na-scopus-i-web-science-opublikovano-nakaz-z-yih-perelikom> (in Ukrainian).

ШЕВЧЕНКО

Інна Юрїївна

shevchenko.khnadu@gmail.com

к.е.н., доцент, Харківський
національний автомобільно-
дорожній університет

УДК 338.45:378.147

МЕТОДИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАБОРІВ АВТОМОБІЛЕБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

METHODOLOGICAL AND APPLIED BASES OF FORMING THE STRATEGIC SETS OF THE AUTOMOTIVE INDUSTRY ENTERPRISES

Метою статті є розроблення методичного підґрунтя формування стратегічних наборів автомобілебудівних підприємств. Ідентифіковано підстратегії базових стратегій розвитку підприємств автомобілебудування: «максі – максі» – інтенсифікація, інтеграція, ревіталізація; «максі – міні» – екстенсифікація, кластеризація, стабілізація, диференціація; «міні – максі» – модифікація, модернізація, реконструкція, реінжиніринг, реорганізація, перепрофілювання, диверсифікація; «міні – міні» – скорочення,

реструктуризація, санація, ліквідація. Розроблено матрицю стратегій розвитку підприємств автомобілебудівної галузі. Сформовано стратегічні набори підприємств легкового автомобілебудування, вантажного автомобілебудування та автобусобудування України.

* * *

Целью статьи является разработка методической основы формирования стратегических наборов автомобилестроительных предприятий. Идентифицированы подстратегии базовых стратегий развития предприятий автомобилестроения: «макси – макси» – интенсификация, интеграция, ревитализация; «макси – мини» – экстенсификация, кластеризация, стабилизация, дифференциация; «мини – макси» – модификация, модернизация, реконструкция, реинжиниринг, реорганизация, перепрофилирование, диверсификация; «мини – мини» – сокращение, реструктуризация, санация, ликвидация. Разработано матрицу стратегий развития предприятий автомобилестроительной отрасли. Сформировано стратегические наборы предприятий легкового автомобилестроения, грузового автомобилестроения и автобусостроения Украины.

* * *

Introduction. Automotive industry is the integral and strategically important part of the domestic machine building industry. The complexity of the problems of the automobiles manufacturers' functioning requires the revision of the adopted strategies in view of their ineffectiveness.

The **purpose** is the development of the methodological bases for the formation of the strategic sets of the automotive industry enterprises.

Results. The substrategies of the basic strategies of development of the automotive industry enterprises were identified: «maxi – maxi» – intensification, integration, revitalization; «maxi – mini» – extensification, clusterization, stabilization, differentiation; «mini – maxi» – modification, modernization, reconstruction, reengineering, reorganization, re-profiling, diversification; «mini – mini» – reduction, restructuring, sanation, liquidation. The matrix of the strategies for the development of the automotive industry enterprises has been developed.

Conclusion. The strategic sets for the automotive industry enterprises of Ukraine were developed: for PJSC «Promavtoinvest»: as the manufacturer of the cars – the substrategy for the modification and/or diversification of the «mini – maxi» strategy, as the manufacturer of the trucks and buses – the substrategy of the clustering and/or stabilization of the «maxi – mini» strategy; for corporation «Bogdan»: as the manufacturer of the cars and trucks – the substrategy for the sanation or liquidation of the «mini – mini» strategy, as the manufacturer of the buses – the substrategy for the re-organization and/or re-engineering of the «mini – maxi» strategy; for PJSC «Eurocar» – the substrategy for the integration and/or revitalization of the «maxi – maxi» strategy; for PJSC «AvtoKrAZ» – the substrategy for the sanation or liquidation of the «mini – mini» strategy; for PJSC «BAZ» – the substrategy for the sanation or liquidation of the «mini – mini» strategy; for PJSC «Chasivnyar buses» – the substrategy for the modification and/or diversification of the «mini – maxi» strategy; for PJSC «Chernihiv automobile plant» – the substrategy of the clustering and/or stabilization of the «maxi – mini» strategy; for PJSC «Cherkassy bus» – the substrategy for the integration and/or revitalization of the «maxi – maxi» strategy.

Ключові слова: автомобілебудування, стратегічний набір, стратегічне управління

Ключевые слова: автомобилестроение, стратегический набор, стратегическое управление

Keywords: automotive industry, strategic set, strategic management

ВСТУП

Невід'ємною та стратегічно важливою частиною вітчизняного машинобудування є автомобілебудування. Ні для кого нині не є секретом, що вітчизняне автомобілебудування переживає скрутні часи зменшення обсягів виробництва, втрати конкурентних позицій на ринку, зниження економічного потенціалу.

Комплексність і складність проблем функціонування автовиробників потребує перегляду прийнятих стратегій розвитку з огляду на їх неефективність. Не

дивлячись на значну актуальність наукових досліджень у напрямку формування новітніх методичних засад стратегічного управління розвитком підприємств автомобілебудівної галузі України, вітчизняними дослідниками, як правило, не відділяється автомобілебудування як об'єкт дослідження від машинобудування.

Такий підхід можна прийняти за основу, адже традиційно індекси промислової продукції у машинобудуванні та автомобілебудуванні мають співнаправлені значення, що свідчить про спільний динамізм (рис. 1).

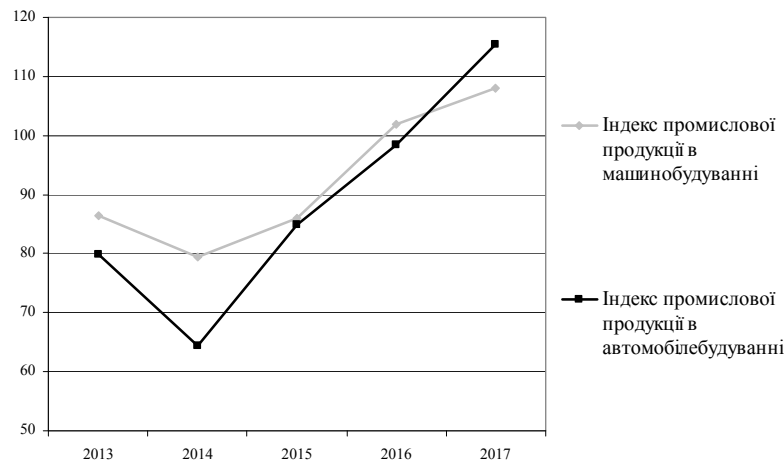

Рис. 1. Індекси промислової продукції в машинобудуванні та автомобілебудуванні в Україні у 2013-2017 рр.
[побудовано автором за [1]]

Відповідно, стратегічні набори, рекомендовані до впровадження на машинобудівних підприємствах України, можуть бути прийняті за основу й для застосування на вітчизняних автомобілебудівних підприємствах.

МЕТА РОБОТИ полягає у розробленні методичних засад формування стратегічних наборів автомобілебудівних підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

При проведенні дослідження використано такі методи як метод аналізу та синтезу, системний підхід, монографічний метод, метод теоретичного узагальнення, контент-аналіз, графічний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблематика стратегічного управління розвитком підприємств машинобудування України отримала широке висвітлення у вітчизняній науковій економічній літературі.

Так, зокрема, В.І. Отенко наголошує на таких основних стратегіях розвитку машинобудівних підприємств України на кшталт «зовнішнього зростання», «внутрішнього зростання», «без змін», «вилучення вкладень». При цьому стратегія «зовнішнього зростання»: використовується у разі, якщо стан підприємства можна охарактеризувати як «зростання» чи «розвиток»; має на меті системне покращення діяльності; передбачає здійснення проактивних змін у всіх елементах системи; реалізується через реорганізацію, переорієнтацію, реструктуризацію; оцінюється через показники інноваційної активності за рахунок синергійного перерозподілу ресурсів. Стратегія «внутрішнього зростання»: використовується у разі, якщо стан підприємства можна охарактеризувати як «зростання» чи «розвиток»; має на меті системне покращення діяльності; передбачає здійснення проактивних точкових змін у окремих елементах системи; реалізується через ревіталізацію, реконструкцію, реінжиніринг, модернізацію; оцінюється через показники ефективності, удосконалення та інноваційності. Стратегія «без змін»: використовується у разі, якщо стан підприємства можна охарактеризувати як «стійкість»; має на меті забезпечення виживання підприємства; передбачає здійснення реактивних точкових змін у окремих елементах

системи; реалізується через реконструкцію, реінжиніринг, перепроєктування; оцінюється через показники сталості фінансово-економічного стану, прибутковості. Стратегія «вилучення вкладень»: використовується у разі, якщо стан підприємства можна охарактеризувати як «кризовий» або «передкризовий»; має на меті уникнення кризи та «оздоровлення» підприємства; передбачає здійснення оперативних змін організаційно-виробничої системи; реалізується через реструктуризацію, санацію; оцінюється через показники покращення фінансово-економічної діяльності [2].

Дослідниця Т.В. Калапа пов'язує вибір стратегії розвитку підприємств машинобудування з показниками попиту та рентабельності операційної діяльності. У разі, якщо попит на продукції та рентабельність операційної діяльності машинобудівного підприємства є низькими, то рекомендується застосування стратегій скорочення чи ліквідації. Якщо попит на продукції машинобудування є низьким, а рентабельність операційної діяльності машинобудівника – середньою, то рекомендується до впровадження стратегія стабілізації, диверсифікації чи ліквідації. У разі низького попиту на машинобудівну продукцію та високого рівня рентабельності операційної діяльності підприємства оптимальною може бути стратегія стабілізації, диверсифікації чи скорочення. При середньому рівні попиту на продукцію машинобудування підприємствам рекомендується застосовувати такі стратегії: у разі низької рентабельності операційної діяльності – інтеграції, скорочення чи ліквідації; у разі середньої рентабельності операційної діяльності – стабілізації, інтеграції чи диверсифікації; у разі високої рентабельності операційної діяльності – екстенсифікації, стабілізації чи диверсифікації. Поєднання високого попиту на машинобудівну продукцію та низького рівня рентабельності операційної діяльності є підставою для застосування стратегій інтенсифікації, модифікації чи інтеграції; високого попиту на машинобудівну продукцію та середнього рівня рентабельності операційної діяльності – інтенсифікації, диференціації чи стабілізації; високого попиту на машинобудівну продукцію та високого рівня рентабельності операційної діяльності – екстенсифікації, інтенсифікації чи диверсифікації [3].

Узагальнюючи вищезазначене можна прийти до висновку про доцільність виділення таких стратегій розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств: реорганізація, перепрофілювання, реструктуризація, реконструкція, реінжиніринг, ревіталізація, модернізація, модифікація, санація, кластеризація, скорочення, ліквідація, стабілізація, диверсифікація, інтеграція, екстенсифікація, інтенсифікація, диференціація.

У попередніх дослідженнях автора [4-6] було виділено основні проблеми функціонування підприємств вітчизняного автомобілебудування, серед яких: невідповідність якості вітчизняної автомобілебудівної продукції вимогам міжнародних стандартів, в тому числі екологічних стандартів; відсутність потужностей для виробництва електромобілів; низький рівень міжгалузевого та внутрішнього галузевого кооперування; значний рівень зносу основних фондів; використання застарілих технологій; значна енергоємність виробничого процесу; повсякчасне використання імпортованих комплектуючих; високий рівень плинності кадрів; «старіння» кадрового потенціалу; низький рівень продуктивності та мотивації праці персоналу; низька якість управлінських кадрів; неефективні організаційні структури управління; неадекватність впроваджуваних стратегій; нестабільність отриманого фінансового результату; значна залежність від позикових коштів; низька інноваційна активність; низька інвестиційна привабливість; неефективна організація маркетингової діяльності; витіснення вітчизняної автомобілебудівної продукції з національного ринку автомобілями зарубіжного виробництва, в тому числі вживаними автівками, ввезеними до України без сплати мита та реєстрації у встановленому законом порядку; втрата конкурентних

позицій на національному ринку автомобілів у зв'язку з його падінням внаслідок зниження купівельної спроможності населення.

У контексті необхідності вирішення зазначених проблем пропонується поетапне впровадження елементів стратегій «максі – максі», «максі – міні», «міні – максі» та «міні – міні» на підприємствах автомобілебудівної галузі України (рис. 2).

Авторське бачення стосовно можливостей застосування виділених підстратегій розвитку підприємств машинобудування для реалізації стратегій «максі – максі», «максі – міні», «міні – максі» та «міні – міні» розвитку автомобілебудівних підприємств представлено у табл. 1.

Методичну основу діагностування конкурентоспроможності підприємств автомобілебудування складає авторська розробка – матриця розвитку підприємств автомобілебудівної галузі, що формується за значеннями інтегральних індексів конкурентоспроможності автовиробників і етапами їх життєвого циклу. При цьому квадранти № 1-7 визнаються квадрантами традиційного життєвого циклу підприємства автомобілебудування, квадранти № 8-12 – квадрантами стандартного відхилення від традиційного життєвого циклу автовиробника, квадранти № 13-21 – квадрантами нестандартного відхилення від традиційного життєвого циклу автомобілебудівного підприємства [7].

Спроектуючи базові стратегії та підстратегії розвитку автомобілебудівних підприємств на матрицю розвитку підприємств автомобілебудівної галузі, отримуємо матрицю стратегій розвитку підприємств автомобілебудування (рис. 3).

Таблиця 1

Базові стратегії та підстратегії розвитку автомобілебудівних підприємств [авторська розробка]

Підстратегії	Базові стратегії			
	«максі – максі»	«максі – міні»	«міні – максі»	«міні – міні»
інтенсифікація	•			
інтеграція	•			
ревіталізація	•			
екстенсифікація		•		
кластеризація		•		
стабілізація		•		
диференціація		•		
модифікація			•	
модернізація			•	
реконструкція			•	
реінжиніринг			•	
реорганізація			•	
перепрофілювання			•	
диверсифікація			•	
скорочення				•
реструктуризація				•
санація				•
ліквідація				•

Зовнішнє середовище	Можливості (Opportunities)	Внутрішнє середовище	
		Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
		Напрями реалізації стратегії «максі – максі»	Напрями реалізації стратегії «міні – максі»
		I. Укладення договорів про здійснення автоскладальницької діяльності з провідними зарубіжними автовиробниками з подальшою реалізацією та сервісним обслуговування автомобілів на території України. III. Підвищення економічного потенціалу вітчизняних автовиробників буде сприяти поступовому відновленню та нарощуванню обсягів власного виробництва автомобілів.	II. Проведення діяльності з виробництва та продажу автомобілів на засадах франчайзингу дозволить залучити іноземні інвестиції, за рахунок чого відбудеться інноваційне оновлення техніко-технологічної бази, зростання заробітної плати, підвищення фінансової стійкості та зниження фінансової залежності автовиробників, приведення організації та управління виробництвом і якості продукції автомобілебудування у відповідність до міжнародних стандартів. IV. Зростання обсягів виробництва автомобілів призведе до зростання потреби в матеріально-технічних і трудових ресурсах, що буде сприяти розвитку суміжних галузей і оновленню кадрового складу.
Зовнішнє середовище	Загрози (Threats)	Напрями реалізації стратегії «максі – міні»	Напрями реалізації стратегії «міні – міні»
		I. Розроблення, виробництво та технічне обслуговування вітчизняних автомобілів класу «супер економ» як альтернативи дешевим «євробляхам» і значно дорожчим зарубіжним аналогам автомобілів класу «економ». II. Розроблення, виробництво та технічне обслуговування вітчизняних автомобілів «подвійного призначення».	III. Оновлення асортименту вітчизняного автопрому дозволить посилити конкурентні позиції на національному ринку продажу автомобілів і, тим самим, покращити фінансові показники автовиробників для забезпечення інноваційного характеру виробничого процесу, оновлення матеріально-технічної та техніко-технологічної бази, залучення високо кваліфікованих (у тому числі управлінських) кадрів.

Рис. 2. Матриця базових стратегій розвитку автомобілебудівної галузі України [авторська розробка]

Рівень конкурентоспроможності	високий	інтенсифікація	інтенсифікація	інтенсифікація, інтеграція	інтеграція, ревіталізація	модифікація	модифікація, модернізація	реконструкція, реінжиніринг
	середній	інтенсифікація	інтенсифікація	кластеризація, стабілізація	стабілізація, диференціація	модифікація, диверсифікація	реорганізація, реінжиніринг	реструктуризація
	низький	екстенсифікація	екстенсифікація	екстенсифікація, кластеризація	перепрофілювання, диверсифікація	перепрофілювання, диверсифікація	скорочення, реструктуризація	санація, ліквідація
		започаткування	зростання	стабілізація	успішне функціонування	стагнація	спад	криза
Етапи життєвого циклу								

Рис. 3. Матриця стратегій розвитку підприємств автомобілебудування [авторська розробка]

Як бачимо з рис. 3, зоною реалізації стратегії «максі – максі» є сукупність квадрантів № 2, 3, 4, 13, 14, 15; стратегії «максі – міні» – сукупність квадрантів № 1, 8, 9, 10, 19; стратегії «міні – максі» – сукупність квадрантів № 5, 6, 11, 16, 17, 20, 21; стратегії «міні – міні» – сукупність квадрантів № 7, 12, 18.

Якщо підприємство потрапляє до квадранту № 1, то для нього рекомендується реалізація підстратегії екстенсифікації, до квадранту № 2 – підстратегії інтенсифікації, до квадранту № 3 – підстратегії інтенсифікації та/чи інтеграції, до квадранту № 4 – підстратегії інтеграції та/чи ревіталізації, до квадранту № 5 – підстратегії модифікації, до квадранту № 6 – підстратегії реорганізації та/чи реінжинірингу, до квадранту № 7 – підстратегії санації чи ліквідації, до квадранту № 8 – підстратегії екстенсифікації, до квадранту № 9 – підстратегії кластеризації та/чи стабілізації, до квадранту № 10 – підстратегії стабілізації та/чи диференціації, до квадранту № 11 – підстратегії модифікації та/чи диверсифікації, до квадранту № 12 – підстратегії скорочення та/чи реструктуризації, до квадранту № 13 – підстратегії інтенсифікації, до квадранту № 14 – підстратегії інтенсифікації, до квадранту № 15 – підстратегії інтенсифікації, до квадранту № 16 – підстратегії модифікації та/чи модернізації, до квадранту № 17 – підстратегії реконструкції та/чи реінжинірингу, до квадранту № 18 – підстратегії реструктуризації, до квадранту № 19 – підстратегії екстенсифікації та/чи кластеризації, до квадранту № 20 – підстратегії перепрофілювання та/чи диверсифікації, до квадранту № 21 – підстратегії перепрофілювання та/чи диверсифікації.

У попередніх дослідженнях автора [6] було здійснено матричну діагностику розвитку підприємств легкового автомобілебудування, вантажного автомобілебудування та автобусобудування України. За результатами матричної діагностики виявлено знаходження підприємств легкового автомобілебудування України в таких квадрантах матриці розвитку автомобілебудівних підприємств: ПрАТ «Промавтоінвест» – у квадранті № 11, ПрАТ «Єврокар» – у квадранті № 4, корпорації «Богдан» – у квадранті № 7; підприємств вантажного автомобілебудування України: ПрАТ «Промавтоінвест» – у квадранті № 9, ПрАТ «АвтоКрАЗ» – у квадранті № 7, корпорації «Богдан» – у квадранті № 7; підприємств автобусобудування України: ПрАТ «Промавтоінвест» – у квадранті № 9, корпорації «Богдан» – у квадранті № 6, ПрАТ «БАЗ» – у квадранті № 7, ПрАТ «Часівоярські автобуси» – у квадранті № 11, ПрАТ «Чернігівський автозавод» – у квадранті № 9, ПАТ «Черкаський автобус» – у квадранті № 4.

ВИСНОВКИ

Відповідно, для підприємств автомобілебудування України рекомендується реалізація наступних стратегічних наборів:

- для ПрАТ «Промавтоінвест»: як виробника легкових автомобілів – підстратегії модифікації та/чи диверсифікації стратегії «міні – максі», як виробника вантажних автомобілів і автобусів – підстратегії кластеризації та/чи стабілізації стратегії «максі – міні»;
- для корпорації «Богдан»: як виробника легкових і вантажних автомобілів – підстратегії санації чи лік-

відації стратегії «міні – міні», як виробника автобусів – підстратегії реорганізації та/чи реінжинірингу стратегії «міні – максі»;

- для ПрАТ «Єврокар» – підстратегії інтеграції та/чи ревіталізації стратегії «максі – максі»;
- для ПрАТ «АвтоКрАЗ» – підстратегії санації чи ліквідації стратегії «міні – міні»;
- для ПрАТ «БАЗ» – підстратегії санації чи ліквідації стратегії «міні – міні»;
- для ПрАТ «Часівоярські автобуси» – підстратегії модифікації та/чи диверсифікації стратегії «міні – максі»;
- для ПрАТ «Чернігівський автозавод» – підстратегії кластеризації та/чи стабілізації стратегії «максі – міні»;
- для ПАТ «Черкаський автобус» – підстратегії інтеграції та/чи ревіталізації стратегії «максі – максі».

Список використаних джерел

1. Індекси промислової продукції за видами діяльності за 2013-2017 роки // Дані Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/prm_ric/prm_ric_u/ipv13_17_u.zip
2. Отенко В.І. Методичне забезпечення стратегічних змін машинобудівних підприємств: науковий та прикладний аспекти. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 769. С. 445-451.
3. Калпа Т.В. Удосконалення матричного методу вибору стратегії розвитку для машинобудівних підприємств з виготовлення технологічних машин. Бізнес Інформ. 2016. № 2. С. 356-360.
4. Shevchenko I.Yu. Diagnostics of the economic potential of the leading enterprises of automotive industry in Ukraine. Actual problems of economics, management and law in modern social and economic environment: Collection of scientific articles. 2015. pp. 108-112.
5. Dmitriyev I., Shevchenko I. Problems and prospects of development of the automotive industry in Ukraine. Periodyk naukowy Akademii Polonijnej. 2017, № 20 (2017), pp. 11-23.
6. Шевченко І.Ю. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності автомобілебудівних підприємств України. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. 2018. № 2(21). С. 211-233.
7. Шевченко І.Ю. Методичні засади оцінювання конкурентоспроможності автомобілебудівних підприємств в контексті формування державної стратегії розвитку автомобілебудування. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки. 2018. № 4 (125). С. 49-61.

References

1. Indices of the industrial production by the type of activity in 2013-2017 // Data of the State statistics service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/prm_ric/prm_ric_u/ipv13_17_u.zip (in Ukrainian)
2. Otenko V.I. Methodical provision of the strategic changes in the machine building enterprises: scientific and applied aspects. Bulletin of the National university «Lviv Polytechnic». Management and entrepreneurship in Ukraine: stages and problems of development. 2013. № 769. pp. 445-451. (in Ukrainian)
3. Kalapa T.V. Improvement of the matrix method for the choosing the strategy of development for the machine building enterprises for manufacturing the technological machines. Business Inform. 2016. № 2. pp. 356-360. (in Ukrainian)
4. Shevchenko I.Yu. Diagnostics of the economic potential of the leading enterprises of automotive industry in Ukraine.

Actual problems of economics, management and law in modern social and economic environment: Collection of scientific articles. 2015. pp. 108-112.

5. Dmitriiev I., Shevchenko I. Problems and prospects of development of the automotive industry in Ukraine. *Periodyk naukowy Akademii Polonijnej.* 2017, № 20 (2017), pp. 11-23.

6. Shevchenko I.Yu. Integral assessment of the competitiveness of the automotive enterprises of Ukraine. Problems and prospects of the entrepreneurship development: Collection of

the scientific works of the Kharkiv national automobile and highway university. 2018. № 2(21). pp. 211-233. (in Ukrainian)

7. Shevchenko I.Yu. Methodological framework for assessing the competitiveness of automotive companies in the context of building the government strategy for automotive industry development. *Herald of the Kyiv national university of technologies and design. Series: Economic sciences.* 2018. № 4 (125). pp. 49-61. (in Ukrainian)